

WITOLD BORYSIAK*

O SPOSOBACH ROZUMIENIA KONSTRUKCJI BEZPRAWNOŚCI SKUTKU ORAZ BEZPRAWNOŚCI ZACHOWANIA W POLSKIM PRAWIE CYWILNYM**

I. WPROWADZENIE

W niemieckojęzycznych porządkach prawnych, które — mimo istniejących między nimi różnic — określane są w europejskiej tradycji prawnej zazwyczaj jako tzw. germańskie systemy prawne¹, w rozważaniach odnoszących się do odpowiedzialności deliktowej spotkać można koncepcje bezprawności skutku/rezultatu (niem. *Erfolgsunrecht*) oraz bezprawności zachowania (niem. *Verhaltensunrecht/Handlungsunrecht*²). Obie te koncepcje przedstawione zostaną w sposób pogłębiony poniżej w pkt V, ale już w tym miejscu można syntetycznie wskazać, że zgodnie z teorią bezprawności zachowania (niem. *Verhaltensunrechtslehre*) bezprawność wynika z naruszenia nakazów lub zakazów ustanowionych przez system prawny.

* Autor jest adiunktem na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego oraz w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości; ORCID: 0000-0002-9106-5576.

** W przygotowaniu niniejszego opracowania wykorzystano wyniki badań prowadzonych w ramach realizacji projektu badawczego Polsko-Niemieckiej Fundacji na rzecz Nauki o nr 2021-06 („False friends in der Rechtsvergleichung. Gefahren und Vorteile der Übertragung deutscher Rechtsinstitutionen in das polnische Schuld- und Sachenrecht” — „False friends w komparatystyce prawniczej. Niebezpieczeństwa i korzyści transplantów niemieckich instytucji prawnych do polskiego prawa zobowiązań i prawa rzeczowego”). Artykuł jest rozszerzoną wersją opracowania: „On the understanding of the German concepts of wrongfulness of result and wrongfulness of conduct in Polish civil law” złożonego do publikacji w książce: *False Friends in Comparative Law: Advantages and Risks of Legal Transplants in Civil Law — the Polish–German Perspective*, pod red. P. Drapały, E. Macierzyńskiej-Franaszczyk, F. Zolla, Göttingen 2026. Wersja angielska jest pierwotną wersją niniejszego opracowania.

¹ Por. K. Zweigert, H. Kötz: *Introduction to Comparative Law*, Oxford 1998, s. 132–179.

² Oba te terminy są używane w literaturze niemieckiej zamiennie. Mimo użycia dwóch różnych sformułowań, rozumie się przez nie każdorazowo tę samą konstrukcję prawną.

Zgodnie zaś z teorią bezprawności skutku (niem. *Erfolgsunrechtslehre*) bezprawność wynika z samego faktu zaistnienia określonego skutku (rezultatu). Syntetycznie wyjaśnia to H. Koziol, wskazując, że: „wnioski dotyczące zachowania są wyciągane na podstawie negatywnego rezultatu takiego zachowania: ktokolwiek wyrządza szkodę bezwzględnie chronionemu dobru lub prawu, takiemu jak prawo do [zachowania] netykalności cielesnej lub prawo własności, działał bezprawnie, chyba że miał ku temu szczególne usprawiedliwienie”³.

W polskiej literaturze (a także sporadycznie, choć niebezpośrednio, w orzecznictwie) również można znaleźć odwołania do niemieckich koncepcji bezprawności skutku oraz bezprawności zachowania⁴. Powstaje pytanie, czy to jak rozumiane są wskazane koncepcje w literaturze polskiej, zawsze faktycznie odzwierciedla to, co rozumie się przez nie w orzecznictwie i doktrynie w prawie niemieckim. W polskiej literaturze wyrażono bowiem pogląd, że: „W polskiej doktrynie odpowiedzialności deliktowej te subtelne rozróżnienia [na bez-

³ H. Koziol: *Basic Questions of Tort Law from a Germanic Perspective*, Wien 2012, s. 173–174: „[...] conclusions regarding behaviour are inferred from the negative result of such: whoever causes injury to an absolutely protected good or right, such as the right to bodily integrity or property rights, has acted wrongfully unless he had a special justification”.

⁴ Zob. m.in. R. Kasprzyk: *Formalny charakter bezprawności w prawie cywilnym*, Studia Prawno-Ekonomiczne 1989, t. XLIII, s. 69–83 (który posługuje się pojęciami „bezprawności materialnej lub podmiotowej” oraz „bezprawności formalnej lub przedmiotowej” — ta pierwsza polegać ma na naruszeniu prawa podmiotowego innej osoby, a ta druga na zachowaniu naruszającym normę postępowania); J. Wierciński: *Niemajątkowa ochrona czci*, Warszawa 2002, s. 145–149; J. Jastrzębski: *Glosa do wyroku SN z 17 grudnia 2004 r., II CK 300/04*, Przegląd Sądowy (dalej: PS) 2006, nr 9, s. 165; K. Warzecha: *Glosa do wyroku SN z 17 grudnia 2004 r., II CK 300/04*, Palestra 2007, z. 1–2, s. 331; J. Kuźmicka-Sulikowska: *Odpowiedzialność deliktowa w prawie wybranych państw obcych*, Wrocław 2011, s. 105–110; L. Jurek: *Wolność debaty historycznej a ochrona dóbr osobistych w orzecznictwie sądów polskich i Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, Studia Prawa Prywatnego 2013, nr 2, s. 41 i 46; J.M. Kondek: *Bezprawność jako przesłanka odpowiedzialności odszkodowawczej*, Warszawa 2013, s. 28–32, 60–62, 84–86, 94–95, 129–130, 190–195 (który posługuje się pojęciami „bezprawności materialnej” oraz „bezprawności formalnej”); K. Ludwichowska-Redo: *Grundfragen des Schadenersatzrechts aus polnischer Sicht* (w:) *Grundfragen des Schadenersatzrechts aus rechtsvergleichender Sicht*, Hrsg. H. Koziol, Wien 2014, s. 240 (ze wskazaniem, że „die polnische Rechtswidrigkeitstheorie als Verhaltensunrechtslehre zu betrachten ist”); A. Pązik: *Wylączenie bezprawności naruszenia dobra osobistego na podstawie interesu społecznego*, Warszawa 2014, s. 51–54 i 135–144; T. Targosz: *Stosunek praw wyłącznych do ustawy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji* (w:) *Aktualne wyzwania prawa własności intelektualnej i prawa konkurencji. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Michałowi du Vallowi*, pod red. J. Ożegalskiej-Trybalskiej, D. Kasprzyckiego, Warszawa 2015, s. 740–741; M. Kaliński: *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 14 lutego 2013 r., II CNP 50/12*, PS 2016, nr 2, s. 111–112; K. Kryla-Cudna: *Zadośćuczynienie pieniężne za szkodę niemajątkową powstałą wskutek niewykonania lub неналежащего wykonania umowy*, Warszawa 2018, s. 93; B. Ostrzechowski: *Naruszenie czci w wyniku nieudzielenia absolutorium w spółce kapitalowej*, Przegląd Prawa Handlowego 2018, nr 8, s. 37–38 (który posługuje się pojęciami: „bezprawność ze względu na skutek” oraz „bezprawność ze względu na zachowanie”); R. Strugała: *Dobra i interesy chronione w strukturze czynu niedozwolonego*, Warszawa 2019, s. 60–66 i 172–173; M. Kaliński: *Szkoda na mieniu i jej naprawienie*, Warszawa 2021, s. 63–64; M. Kaliński: *Szkoda na osobie i jej naprawienie*, Warszawa 2021, s. 42 i 306; M. Wilejczyk: *Teorie prawa deliktów*, Warszawa 2021, s. 27–28, 193–194; W. Borysiak: *Zasada neminem laedere a ochrona dóbr osobistych osoby fizycznej*, Forum Prawnicze 2023, nr 4, s. 26; M. Kaliński (w:) *System prawa prywatnego*, t. 6, *Prawo zobowiązań — część ogólna*, pod red. A. Olejniczaka, Warszawa 2023, s. 40–41, nb 87; W. Borysiak: *Wyznaczanie norm postępowania a prawo deliktów* (w:) *Odpowiedzialność deliktowa*, pod red. K. Szczepanowskiej-Kozłowskiej, Warszawa 2024, s. 348–349; M. Kaliński (w:) A. Brzozowski, J. Jastrzębski, K. Kaliński, E. Skowrońska-Bocian: *Zobowiązania. Część ogólna*, Warszawa 2024, s. 90–91, nb 118.

prawność skutku i bezprawność zachowania — dopisek W.B.] jeszcze się na ogół niestety nie przyjęły”⁵, a przedstawiciele doktryny „dowolnie żonglują obydwoma postaciami bezprawności”⁶. Stąd w niniejszym opracowaniu, dla zachowania możliwie jak największej precyzji wyводу, przedstawione zostaną na wstępie dwie główne sfery odpowiedzialności deliktowej, na tle których spotkać można odwołania do koncepcji bezprawności skutku i bezprawności zachowania w polskiej doktrynie oraz polskim orzecznictwie, tzn. odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną wydaniem niezgodnego z prawem orzeczenia oraz odpowiedzialność za naruszenie dóbr osobistych⁷. Przedstawione zostaną również odniesienia do pojęć bezprawności skutku i bezprawności zachowania w polskiej doktrynie prawa (czynione zresztą na podstawie orzecznictwa sądowego), co oprócz dwóch wyżej wymienionych sfer odpowiedzialności deliktowej dotyczyć będzie także odwołań do tej koncepcji na tle problematyki tzw. bezprawności szkody⁸. Następnie przedstawiony zostanie rozwój rozumienia teorii bezprawności skutku i bezprawności zachowania w doktrynie oraz orzecznictwie niemieckim, jak również ich obecne rozumienie. Na koniec przedstawiona zostanie ocena tego, czy polska doktryna rzeczywiście każdorazowo trafnie odwołuje się do koncepcji bezprawności skutku i bezprawności zachowania.

⁵ M. Kaliński: *Szkoda na osobie...*, op. cit., s. 306. Autor ten, omawiając problematykę zasady ograniczenia odpowiedzialności do bezpośredniego poszkodowanego, wskazuje: „Oczywiście chodzi o bezprawność, która dotyczy zachowania szkodzącego (*Handlungsunrecht*), a nie tylko skutku (*Erfolgusunrecht*). W polskiej doktrynie odpowiedzialności deliktowej te subtelne rozróżnienia jeszcze się na ogół niestety nie przyjęły”. Autor też zauważa w przyp. 125 na tej samej stronie, że: „[...] niekiedy bezprawność zachowania można dedukować z bezprawności skutku — np. przy naruszeniu praw bezwzględnych, które nie nastąpiło w warunkach kontraktowych”.

⁶ Jak zauważa bowiem M. Kaliński: *Glosa...*, op. cit., s. 112: „Przedstawione rozróżnienie grzeszy nadmiarem subtelności dla tych przedstawicieli doktryny i wypowiedzi orzecznictwa, które dowolnie żonglują obydwoma postaciami bezprawności, uznając wystąpienie jednej za równoważne z wystąpieniem drugiej. Tak jednak nie jest [...]”.

⁷ Podkreślić należy przy tym, że w zakresie ochrony dóbr osobistych bezprawność jest nie tylko przesłanką ich ochrony majątkowej, lecz także przesłanką ochrony niemajątkowej, a więc niezależnej od tego, czy w danej sytuacji możliwe jest statuowanie odpowiedzialności deliktowej. Niemniej pojęcie bezprawności na tle art. 24 § 1 zdanie pierwsze k.c. powinno być rozumiane w identyczny sposób jak w odniesieniu do odpowiedzialności deliktowej, a więc jako zachowanie „obiektywnie bezprawne” (a o taką „wadliwość” chodzi zarówno w art. 24 § 1 zdanie pierwsze k.c., jak i art. 415 k.c.) — zob. za wielu M. Pazdan (w:) *Kodeks cywilny — komentarz*, t. I, *Komentarz do art. 1–449*¹, pod red. K. Pietrzykowskiego, Warszawa 2020, art. 24, nb 1; B. Janiszewska (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. I, *Część ogólna, cz. 1 (art. 1–55)*, pod red. J. Gudowskiego, Warszawa 2021, art. 24, nb 6, s. 461, oraz J. Sadowski (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. serii K. Osajda, red. tomu W. Borysiak, edycja 34, Legalis 2025, art. 24, nb 32.

⁸ Pominęte zostaną natomiast odwołania do pojęcia „bezprawności skutku” pojawiające się w doktrynie w odniesieniu do reżimu kontraktowego. Nie mają one bowiem charakteru rozbudowanych analiz, lecz zmierzają jedynie do określenia tego, czy każde naruszenie zobowiązania (jego niewykonanie lub nienależyte wykonanie) jest bezprawne i może *per se* przesądzać o istnieniu odpowiedzialności kontraktowej (por. J.M. Kondek: *Bezprawność...*, op. cit., s. 118; T. Pajor: *Odpowiedzialność dłużnika za niewykonanie zobowiązania*, Warszawa 1982, s. 192–194; M. Krajewski: *Niezachowanie należytej staranności — problem bezprawności czy winy*, Państwo i Prawo 1997, z. 10, s. 39). Nie odnosi się również wprost — poza nazwą — do wykształconych w prawie niemieckim konstrukcji prawnych.

II. ODPOWIEDZIALNOŚĆ ZA SZKODĘ WYRZĄDZONĄ WYDANIEM NIEZGODNEGO Z PRAWEM ORZECZENIA

Rozpocząć należy od odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną wydaniem niezgodnego z prawem orzeczenia. Odpowiedzialność ta ma w polskim systemie prawnym swoje umocowanie w art. 77 ust. 1 Konstytucji RP⁹. Bezpośrednią realizacją wskazania Konstytucji na tle ustawodawstwa zwykłego jest art. 417¹ § 2 zdanie pierwsze k.c. Regulację tę uzupełniają przepisy Kodeksu postępowania cywilnego odnoszące się do skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia (art. 424¹ i n. k.p.c.).

W orzecznictwie już od początku obowiązywania przepisów odnoszących się do skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia przeważa wąska interpretacja tego, czym jest taka „niezgodność z prawem”. Zagadnienie to może być więc już uznane za ugruntowane w orzecznictwie. Niemniej spróbować można dokonać klasyfikacji poszczególnych orzeczeń pod kątem argumentacji zawartej w ich uzasadnieniach, dookreślając to, kiedy „dane orzeczenie jest niezgodne z prawem”. Zadanie to jest o tyle utrudnione, że liczba tych orzeczeń jest obecnie bardzo znacząca, z czego wiele z nich kopiuje w swoich uzasadnieniach różne fragmenty uzasadnień wcześniejszych orzeczeń, które często — po dogłębniejszej analizie — wydają się nie do końca wzajemnie do siebie pasujące¹⁰. Ponadto jedynie nieliczne z nich w sposób świadomy i bardziej pogłębiony odwołują się do tego, czy „orzeczenie niezgodne z prawem” sprowadza się do powstania „skutku” w postaci „wadliwego orzeczenia” (a więc takiego, którego treść jest w jakikolwiek sposób sprzeczna z prawem), czy też wymaga określonej wadliwości zachowania samego sędziego, który to orzeczenie wydawał. W tym zakresie dostrzec można trzy kierunki wykładni (które jednak nie są zapewne w pełni „uświadomione” przez orzecznictwo).

Po pierwsze, część orzecznictwa stara się uznać za „niezgodne z prawem” samo orzeczenie, wskazując pewne cechy, które powinno ono mieć, aby uznać je za niezgodne z prawem. Cechy te w sposób niewypowiedziany odnosi się do treści takiego orzeczenia. Zazwyczaj stosuje się w tym zakresie sformułowanie, że niezgodność z prawem prawomocnego orzeczenia sądu „musi mieć charakter **kwalifikowany, elementarny i oczywisty**, bowiem jedynie wówczas **orzeczeniu sądu można przypisać cechy bezprawności** [podkreślenia W.B.] [...]”¹¹. Pojawia się

⁹ Nie ulega bowiem wątpliwości, że „organami władzy publicznej” w rozumieniu tego przepisu są także sądy — zob. uzasadnienie wyroku TK z 4 grudnia 2001 r., SK 18/00, OTK 2001, z. 8, poz. 256; a w doktrynie za wielu L. Bosek (w:) *Konstytucja RP*, t. I, *Komentarz do art. 1–86*, pod red. M. Safjana, L. Boska, Warszawa 2016, art. 77, nb 39.

¹⁰ Przykładem tego może być uzasadnienie wyroku SN z 22 stycznia 2009 r., II BP 5/08, LEX nr 784186, w którym zestawiono płynnie ze sobą — zapewne w sposób nie do końca uświadomiony — różne przyjmowane wcześniej w uzasadnieniach orzeczeń Sądu Najwyższego linie argumentacyjne.

¹¹ Wyrok SN z 6 marca 2008 r., I CNP 116/07, LEX nr 484707; wyrok SN z 5 września 2008 r., I CNP 27/08, LEX nr 457829; wyrok SN z 16 stycznia 2009 r., III CNP 42/08, LEX nr 523683; postanowienie SN z 3 czerwca

więc w nich wprost fragment sugerujący, że to prawomocnemu „orzeczeniu sądu” można przypisać cechę bezprawności. Z tego nurtu orzecznictwa wynika więc, że to „dane orzeczenie”, jako pewien wynik ludzkiego działania, jest uznawane za niezgodne z prawem. Do podobnych wniosków prowadzą te fragmenty uzasadnień orzeczeń, w których wskazuje się, że: „Podstawą uwzględnienia skargi jest stwierdzona wadliwość orzeczenia, która ma charakter zasadniczy i ewidentny”¹². Zazwyczaj więc trafność danego orzeczenia miałaby przesądzać o jego „zgodności z prawem”, a nietrafność o jego „bezprawności”¹³.

Podobny kierunek wykładni kładący nacisk przy ocenie bezprawności na kwestie zgodności lub nie orzeczenia z prawem dostrzegalny jest również w doktrynie, gdzie wskazano, że niezgodność orzeczenia z prawem oznacza, że zawarte w nim rozstrzygnięcie jest nieprawidłowe, „niezależnie od tego, czy w toku postępowania naruszone zostały jakieś przepisy procedury cywilnej, a nawet przepisy prawa materialnego”¹⁴. Jednak kwalifikacja poglądów poszczególnych przedstawicieli doktryny jest w opisywanym zakresie utrudniona, ponieważ rzadko posługują się oni takimi sformułowaniami, jak „skutek” lub „rezultat” w odniesieniu do wydania orzeczenia lub „zachowanie” w odniesieniu do postępowania sędziego.

Po drugie, w części uzasadnień orzeczeń sądowych następuje wyraźne powiązanie pojęcia „niezgodnego z prawem orzeczenia” z wadliwością działania składu sędziowskiego, który wydał dane orzeczenie. Przesądza to o tym, że o bezprawno-

2009 r., IV CNP 116/08, LEX nr 738118; wyrok SN z 3 czerwca 2009 r., IV CNP 18/09, LEX nr 852572; wyrok SN z 20 stycznia 2011 r., I BP 4/10, LEX nr 785671; postanowienie SN z 19 kwietnia 2018 r., V CNP 50/17, LEX nr 2499913; postanowienie SN z 26 kwietnia 2018 r., IV CNP 53/17, LEX nr 2497601; postanowienie SN z 15 października 2020 r., V CNP 7/20, LEX nr 3067026; postanowienie SN z 28 lipca 2023 r., I CNP 21/23, LEX nr 3621622. Co ciekawe, w wyroku SN z 23 listopada 2011 r., IV CNP 14/11, LEX nr 1119544, uznano, że pogląd ten należy podzielić: „mimo braku wyraźnych podstaw normatywnych”.

¹² Postanowienie SN z 15 października 2020 r., V CNP 7/20, LEX nr 3067026.

¹³ Por. wyrok SN z 31 marca 2006 r., IV CNP 25/05, OSNC 2007, nr 7, poz. 17: „Badanie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia sprowadza się zatem **nie do oceny zastosowania lub niezastosowania przez sąd konkretnego przepisu prawa materialnego lub procesowego, lecz do wydanego w toku sprawy wyroku. Ocenie poddawana jest trafność, zgodność z prawem wydanego rozstrzygnięcia** [podkreślenia W.B.]”. Niewątpliwie literalna analiza tego orzeczenia umożliwia postawienie tezy, że rozumienie w nim pojęcia „bezprawności” zbliża się do pojęcia „bezprawności skutku”.

¹⁴ Zob. zwłaszcza W. Sanetra: *Uwagi o skardze o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia — ze szczególnym uwzględnieniem spraw z zakresu prawa pracy*, PS 2005, nr 9, s. 18–19, którego zdaniem: „Z art. 417 § 2 k.c. wynika, że szkoda ma zostać wyrządzona przez wydanie prawomocnego orzeczenia, które jest niezgodne z prawem, co [...] należy rozumieć w ten sposób, iż szkoda ma być następstwem niezgodności orzeczenia z prawem, w tym znaczeniu, że **rozstrzygnięcie zawarte w orzeczeniu jest nieprawidłowe, nie zaś iż w toku postępowania naruszone zostały jakieś przepisy procedury cywilnej, a nawet przepisy prawa materialnego** [podkreślenia W.B.]; jeżeli naruszenie przepisów prawa materialnego lub procesowego nie doprowadziło do wydania nieprawidłowego wyroku, to zaskarżone orzeczenie — mimo trafności zarzutów naruszenia poszczególnych przepisów prawa — nie może być uznane za niezgodne z prawem. Wynika to ponadto z art. 424¹¹ § 2 k.p.c., w myśl którego uwzględniając skargę Sąd Najwyższy stwierdza, że orzeczenie jest w zaskarżonym zakresie niezgodne z prawem, nie zaś, że przy jego wydawaniu (w toku rozpoznawania sprawy) doszło do naruszenia prawa”; por. też w doktrynie H. Pietrzkowski: *Skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia*, PS 2006, nr 4, s. 10 („[...] podstawę bowiem naruszenia prawa materialnego należy oceniać — podobnie jak podstawę naruszenia przepisów postępowania — przez skutek w postaci sprzeczności zaskarżonego orzeczenia z prawem”).

ści można mówić w odniesieniu do danego zachowania składu orzekającego, a nie w odniesieniu do skutku tego zachowania w postaci wydania orzeczenia, które ma cechę wadliwości.

Orzeczeniem, w którym wyraźnie położono nacisk na bezprawność zachowania składu sędziowskiego, a nie jedynie na skutek w postaci wadliwości orzeczenia, był wyrok SN z 17 maja 2006 r. (I CNP 14/06)¹⁵, w którym wskazano, że „[...] **niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia nie należy odnosić do samego orzeczenia, lecz do jego wydania**. Przesłanką odpowiedzialności Skarbu Państwa jest bowiem — zgodnie z art. 417¹ § 2 k.p.c. — **wydanie orzeczenia niezgodnego z prawem, a nie samo orzeczenie dotknięte takim uchybieniem** [podkreślenia W.B.]”. W uzasadnieniu tego wyroku zwrócono uwagę na to, że „[...] ocena zasadności skargi obejmuje badanie zarówno zaskarżonego orzeczenia, jak i okoliczności jego wydania”. W tym kontekście odwołano się do treści art. 424⁵ § 1 w zw. z art. 424⁴ k.p.c. (zawierających podstawy i treść skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia)¹⁶. Trafnie zauważono, że: „Przyjęcie przez sąd określonego rozumienia przepisu w wyniku prawidłowo przeprowadzonej wykładni i zastosowanie go w konkretnej sprawie nie może skutkować przyjęciem naruszenia prawa ani uznaniem orzeczenia za niezgodne z prawem, skoro dopiero w drodze wykładni dochodzi do ustalenia treści normatywnej przepisu. [...] Niezgodne z prawem będzie natomiast orzeczenie wydane wskutek zastosowania lub niezastosowania przepisu w rozumieniu uzyskanym w drodze wykładni niedającej się zaakceptować w świetle standardów orzekania”. Podobny pogląd wyrażono w wyroku SN z 24 lipca 2006 r. (I BP 1/06)¹⁷, w którym uznano, że: „Sędzia, który porusza się na obszarze przyznanej mu swobody i nie przekracza jej granic, pozostając w zgodzie z własnym sumieniem, który prawidłowo dobiera standardy orzekania, **działa w ramach porządku prawnego nawet wtedy, gdy wydane przez niego orzeczenie — ocenione *a posteriori* — jest «obiektywnie» niezgodne z prawem**” [podkreślenia W.B.]. Pogląd ten został następnie powtórzony *in extenso* w wielu kolejnych orzeczeniach¹⁸, jak również spotkać można inne orzeczenia zmierzające w tym kierunku¹⁹. Ich istotą jest uznanie tego, że orzeczenie, choćby

¹⁵ LEX nr 200877.

¹⁶ Jak zauważono w wyroku SN z 17 maja 2006 r., I CNP 14/06, LEX nr 200877: „[...] o istnieniu podstaw do stwierdzenia niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia można mówić wówczas, gdy wskutek naruszenia prawa materialnego lub procesowego w procesie sądowego stosowania prawa doszło do wydania orzeczenia niezgodnego z prawem. Za takim ujęciem przemawia również wyróżnienie przez ustawodawcę w art. 424⁵ § 1 k.p.c. jako odrębnych elementów konstrukcyjnych skargi wskazania przepisu prawa, z którym zaskarżone orzeczenie jest niezgodne, oraz przytoczenia podstaw skargi, tj. wskazania przepisów prawa materialnego lub przepisów postępowania, których naruszenie spowodowało niezgodność orzeczenia z prawem. Należy dodać, że naruszenie prawa może przyjąć postać błędnej wykładni lub niewłaściwego zastosowania określonego przepisu prawa”.

¹⁷ OSNP 2007, nr 15–16, poz. 216.

¹⁸ Według bazy Lex-Omega są to 43 orzeczenia (stan na grudzień 2025 r.).

¹⁹ Tak np. uznano w postanowieniu SN z 28 marca 2007 r., II CNP 124/06, LEX nr 457765: „Aby zatem można było uznać, że prawomocne orzeczenie jest niezgodne z prawem, granica swobody w orzekaniu powinna być przez sąd powszechny przekroczona w sposób oczywisty i rażący. O takiej sytuacji można mówić np. w razie zu-

następnie uchylone, wydane w sferze dyskrecyjnej władzy sędziowskiej, nie jest „niezgodne z prawem” bądź bezprawne. W cytowanych orzeczeniach nacisk jest więc położony na wadliwość działania sędziego niezależnie od efektu jego działania. Pogląd ten znalazł swoją aprobatę również w wypowiedziach doktryny²⁰.

Po trzecie, w większości orzeczeń oba te rodzaje bezprawności się ze sobą zlewają, gdyż podkreśla się zarówno („na początku”) elementy wskazujące **na jakiś skutek**, tzn. określoną wadliwość orzeczenia, jak i („następnie”) **na wadliwość zachowania sędziego lub składu sędziowskiego prowadzącego do powstania tej sytuacji**. Przykładem trzeciego z tych kierunków wykładni jest postanowienie SN z 7 lipca 2006 r. (I CNP 33/06)²¹, w którym uznano, że: „[...] niezgodnym z prawem — w rozumieniu art. 424¹ § 2 k.p.c. w związku z art. 417¹ § 2 k.c. — jest **orzeczenie niewątpliwie sprzeczne z zasadniczymi i niepodlegającymi różnej wykładni przepisami, z ogólnie przyjętymi standardami rozstrzygnięć albo wydane w wyniku szczególnie rażąco błędnej wykładni lub niewłaściwego zastosowania prawa** [podkreślenia W.B.], które jest oczywiste i nie wymaga głębszej analizy prawniczej”. Taki sposób wykładni omawianych przepisów można uznać za najbardziej rozpowszechniony w praktyce. Fragment zawarty w tym orzeczeniu, mimo że odwołuje się do pewnego skutku w postaci **obiektywnej sprzeczności orzeczenia z prawem** (jego „sprzeczności z przepisami”²²), jednocześnie odwołuje się także do **wadliwości działania sędziego** (wydania orzeczenia na skutek wadliwego postępowania w zakresie sposobu wydawania rozstrzygnięć, w tym dokonywania wykładni przepisów prawa). Cytowany jest on *in extenso* w wielu późniejszych orzeczeniach²³. Występuje on również w innych „wariacjach”, w których kładzie się

pełnego zignorowania przez sąd dyspozycji przepisów prawnych [...], a także wtedy, gdy wadliwość ich wykładni jest bezdyskusyjna i widoczna już na pierwszy rzut oka [...]”.

²⁰ Tak np. Z. Banaszczyk: *Wybrane zagadnienia dotyczące odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną niezgodnym z prawem prawomocnym orzeczeniem sądowym w sprawie cywilnej* (w:) *Aurea praxis, aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, pod red. J. Gudowskiego, K. Weitza, Warszawa 2011, s. 2098–2099 („[...] «działanie» odniesione do czynności sądu sprowadza się do «wydawania orzeczeń», a nie tylko do samych orzeczeń jako wyniku działania władzy sądowniczej”); zob. też J. Gudowski: *Cywilnoprawna odpowiedzialność sędziego (z uwzględnieniem aspektów historycznych i prawnoporównawczych)* (w:) *Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana*, pod red. L. Ogiegly, W. Popiołka, M. Szpunara, Kraków 2005, s. 997–1000; T. Zembrzusi: *Skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia jako instrument dochodzenia od Skarbu Państwa naprawienia szkody wyrządzonej wydaniem orzeczenia sądowego w postępowaniu cywilnym*, *Studia Iuridica* 2007, t. 47, s. 322; M. Pyziak-Szafnicka: *Uwagi na temat naprawienia szkody wyrządzonej przez wydanie prawomocnego orzeczenia lub ostatecznej decyzji* (w:) *Współczesne problemy prawa zobowiązań*, pod red. A. Olejniczaka, J. Haberko, A. Pyrzyńskiej, D. Sokołowskiej, Warszawa 2015, s. 616–624.

²¹ OSNC 2007, nr 2, poz. 35. Zob. też uwagi, które na tym tle czyni Ł. Kozłowski: *Glosa do wyroku z dnia 7 lipca 2006 r., I CNP 33/06 oraz wyroku z dnia 31 marca 2006 r., IV CNP 25/05*, PS 2008, nr 7–8, s. 190–191.

²² Podkreślić należy, że przez pojęcie to rozumie się zapewne „normy wynikające z tych przepisów”.

²³ Wyrok SN z 24 lipca 2006 r., I BP 1/06, OSNP 2007, nr 15–16, poz. 216; wyrok SN z 25 maja 2007 r., I CNP 17/07, LEX nr 286765; wyrok SN z 6 marca 2008 r., I CNP 116/07, LEX nr 484707; postanowienie SN z 14 kwietnia 2008 r., II BP 62/07, LEX nr 794932; wyrok SN z 5 września 2008 r., I CNP 27/08, LEX nr 457829; wyrok SN z 16 stycznia 2009 r., III CNP 42/08, LEX nr 523683; wyrok SN z 22 stycznia 2009 r., II BP 5/08, LEX nr 784186; wyrok SN z 13 maja 2009 r., IV CNP 122/08, LEX nr 577855; wyrok SN z 3 czerwca 2009 r., IV CNP

nacisk na to, że dane orzeczenie ma krzywdzić „stronę przez rozstrzygnięcie sprzeczne z rozumianym jednoznacznie przepisem prawa regulującym określone uprawnienie”, a jednocześnie ma wynikać z „oczywistych błędów sądu, spowodowanych rażącym naruszeniem zasad wykładni lub stosowania prawa”²⁴. Podobne sformułowania dostrzec można w wielu jeszcze innych orzeczeniach²⁵.

Podkreślić należy, że kwestię odwoływania się do pojęć bezprawności skutku i bezprawności zachowania zaciemniać może dominujący w odniesieniu do opisywanego zagadnienia pogląd o konieczności „autonomicznego rozumienia bezprawności”²⁶, węższego „od tradycyjnie rozumianej bezprawności w dziedzinie odpowiedzialności cywilnej”²⁷ i mającego uwzględniać specyfikę „sądowego stosowania

18/09, LEX nr 852572; postanowienie SN z 3 czerwca 2009 r., IV CNP 116/08, LEX nr 738118; wyrok SN z 22 lipca 2010 r., I CNP 100/09, LEX nr 603887; wyrok SN z 23 listopada 2011 r., IV CNP 14/11, LEX nr 1119544; postanowienie SN z 19 kwietnia 2018 r., V CNP 50/17, LEX nr 2499913; postanowienie SN z 15 października 2020 r., V CNP 7/20, LEX nr 3067026; postanowienie SN z 28 lipca 2023 r., I CNP 21/23, LEX nr 3621622.

²⁴ Wyrok SN z 9 maja 2019 r., III BP 4/18, LEX nr 2679059: „[...] za niezgodne z prawem [...] uważa się orzeczenie krzywdzące stronę przez rozstrzygnięcie sprzeczne z rozumianym jednoznacznie przepisem prawa regulującym określone uprawnienie lub orzeczenie wydane w następstwie oczywistych błędów sądu, spowodowanych rażącym naruszeniem zasad wykładni lub stosowania prawa, które można stwierdzić na «pierwszy rzut oka» bez wnikania w szczegóły sprawy i bez potrzeby prowadzenia głębszej analizy prawniczej”. Podobnie przyjmują: wyrok SN z 31 marca 2006 r., IV CNP 25/05, OSNC 2007, nr 7, poz. 17; wyrok SN z 15 czerwca 2007 r., II CNP 37/07, LEX nr 351215; wyrok SN z 13 września 2007 r., III CNP 23/07, LEX nr 896505; wyrok SN z 5 lipca 2013 r., IV CNP 82/12, LEX nr 1620229, w których przyjęto, że „[...] niezgodność z prawem może wynikać tylko ze skrajnych, oczywistych błędów sądu, polegających na rażącym naruszeniu zasad wykładni lub stosowania prawa”. W tym też kierunku zmierza postanowienie SN z 4 stycznia 2007 r., V CNP 132/06, OSNC 2007, nr 11, poz. 174.

²⁵ Por. postanowienie SN z 19 kwietnia 2018 r., V CNP 50/17, LEX nr 2499913; postanowienie SN z 30 maja 2023 r., I CNP 177/22, LEX nr 3567438; postanowienie SN z 28 lipca 2023 r., I CNP 21/23, LEX nr 3621622.

²⁶ Sformułowanie to można dostrzec w wielu orzeczeniach, np. wyroku SN z 7 lipca 2006 r., I CNP 33/06, OSNC 2007, nr 2, poz. 35; wyroku SN z 24 lipca 2006 r., I BP 1/06, OSNP 2007, nr 15–16, poz. 216; postanowieniu SN z 28 marca 2007 r., II CNP 124/06, LEX nr 457765; wyroku SN z 6 marca 2008 r., I CNP 116/07, LEX nr 484707; wyroku SN z 16 stycznia 2009 r., III CNP 42/08, LEX nr 523683; wyroku SN z 22 stycznia 2009 r., II BP 5/08, LEX nr 784186; postanowieniu SN z 3 czerwca 2009 r., IV CNP 116/08, LEX nr 738118; wyroku SN z 3 czerwca 2009 r., IV CNP 18/09; wyroku SN z 23 listopada 2011 r., IV CNP 14/11, LEX nr 1119544; wyroku SN z 22 marca 2012 r., IV CNP 80/11, LEX nr 1164747. W doktrynie por. na tym tle m.in. E. Bagińska: *Odpowiedzialność odszkodowawcza za wykonywanie władzy publicznej*, Warszawa 2006, s. 324–325; J. Gudowski: *Węzłowe problemy skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia*, PS 2006, nr 1, s. 13; E. Bagińska (w:) *System prawa administracyjnego*, t. 12, *Odpowiedzialność odszkodowawcza w administracji*, pod red. R. Hausera, A. Wróbla, Z. Niewiadomskiego, Warszawa 2016, s. 340–341, nb 152–153. W wyroku SN z 7 lipca 2006 r., I CNP 33/06, OSNC 2007, nr 2, poz. 35, znalazł się przy tym charakterystyczny i powielany w dalszych orzeczeniach fragment uzasadnienia: „[...] takie pojmowanie «niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia sądowego» nie pozostaje w kolizji z ogólnym pojęciem bezprawności przyjmowanym na gruncie art. 77 ust. 1 Konstytucji oraz art. 417¹ k.c. Nie ma «jednej» bezprawności, gdyż jej postać i zakres są zmienne w odniesieniu do różnych dziedzin prawa (np. bezprawność w prawie karnym i prawie cywilnym) oraz różnych pól i celów działalności człowieka”. Pogląd taki przytaczają *in extenso* z cytowanych powyżej orzeczeń m.in. wyrok SN z 24 lipca 2006 r., I BP 1/06, OSNP 2007, nr 15–16, poz. 216; wyrok SN z 16 stycznia 2009 r., III CNP 42/08, LEX nr 523683; wyrok SN z 22 stycznia 2009 r., II BP 5/08, LEX nr 784186; wyrok SN z 23 listopada 2011 r., IV CNP 14/11, LEX nr 1119544; wyrok SN z 22 marca 2012 r., IV CNP 80/11, LEX nr 1164747.

²⁷ Jak zauważono w wyroku SN z 25 maja 2007 r., I CNP 17/07, LEX nr 286765: „[...] niezgodność orzeczenia z prawem stanowi autonomiczną kategorię bezprawności i nie może być ona utożsamiana z pojęciem szeroko rozumianej bezprawności, występującym w dziedzinie odpowiedzialności cywilnej”; tak też wyrok SN z 22 lipca 2010 r., I CNP 100/09, LEX nr 603887.

prawa, istoty władzy sądowniczej i niezawisłości sędziowskiej”²⁸. Prowadzić ma to do odróżnienia „niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia” od „stwierdzenia jego obiektywnej bezprawności”²⁹. Pogląd ten uwzględnia częściowo fakt, że konstytucyjne pojęcie „niezgodności z prawem” — tak jak każde inne pojęcie konstytucyjne — musi być rozumiane w sposób autonomiczny i nie musi mu być nadawane to samo znaczenie, co pojęciu bezprawności w prawie cywilnym (czego skutkiem jest uznanie, że pojęcie „niezgodności z prawem” nie obejmuje przypadków sprzeczności danego zachowania z zasadami współżycia społecznego)³⁰. Nie wyklucza to jednak możliwości nadawania temu pojęciu autonomicznego znaczenia na tle skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia³¹,

²⁸ Wyrok SN z 22 stycznia 2009 r., II BP 5/08, LEX nr 784186; postanowienie SN z 19 kwietnia 2018 r., V CNP 50/17, LEX nr 2499913; postanowienie SN z 15 października 2020 r., V CNP 7/20, LEX nr 3067026; postanowienie SN z 28 lipca 2023 r., I CNP 21/23, LEX nr 3621622. Jak zauważa się w wyroku SN z 3 czerwca 2009 r., IV CNP 18/09: „Jeśli więc na gruncie odpowiedzialności cywilnej bezprawność oznacza generalnie naruszenie normy właściwego zachowania się, wynikającego z ustawy lub z umowy międzynarodowej, to w odniesieniu do odpowiedzialności za wydanie orzeczenia sądowego musi być skorygowana specyfiką władzy sądowniczej oraz jej ustrojem”; tak też uznano w postanowieniu SN z 30 maja 2023 r., I CNP 177/22, LEX nr 3567438. W doktrynie zob. Z. Banaszczyk: *Odpowiedzialność za szkody wyrządzone przy wykonywaniu władzy publicznej*, Warszawa 2012, s. 220–224.

²⁹ Postanowienie SN z 3 czerwca 2009 r., IV CNP 116/08, LEX nr 738118: „Stwierdzenie przez Sąd Najwyższy niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia w rozumieniu art. 424¹ k.p.c. nie jest równoznaczne ze stwierdzeniem jego obiektywnej bezprawności [...]”.

³⁰ Jak zauważono w wyroku TK z 4 grudnia 2001 r., SK 18/00, OTK ZU 2001, z. 8A, poz. 256: „Art. 77 ust. 1 Konstytucji łączy obowiązek naprawienia szkody jedynie z takim działaniem organu władzy publicznej, które jest «niezgodne z prawem». Pojęcie «działanie niezgodne z prawem» ma ugruntowane znaczenie. W kontekście regulacji konstytucyjnej należy je rozumieć jako zaprzeczenie zachowania uwzględniającego nakazy i zakazy wynikające z normy prawnej. «Niezgoda z prawem» w świetle art. 77 ust. 1 Konstytucji musi być rozumiana ściśle, zgodnie z konstytucyjnym ujęciem źródeł prawa (art. 87–94 Konstytucji). Pojęcie to jest więc węższe niż tradycyjne ujęcie bezprawności na gruncie prawa cywilnego, które obejmuje obok naruszeń przepisów prawa również naruszenie norm moralnych i obyczajowych, określanych terminem «zasad współżycia społecznego» lub «dobrych obyczajów». Zob. też co do pojęcia „niezgodności z prawem” w doktrynie na tle art. 417 § 1 k.c. i jej stosunku do pojęcia bezprawności za wielu: Z. Banaszczyk: *Odpowiedzialność za szkody...*, op. cit., s. 115–128; M. Kaliński (w:) A. Brzozowski, J. Jastrzębski, K. Kaliński, E. Skowrońska-Bocian: *Zobowiązania. Część ogólna...*, op. cit., s. 282, nb 438; M. Safjan: *Odpowiedzialność państwa na podstawie art. 77 Konstytucji RP*, Państwo i Prawo 1999, z. 4, s. 9–10, przyp. 15 („Termin «prawo» musi być tu rozumiany ściśle, a więc odnoszący się do norm prawa pozytywnego, nie obejmuje zatem nakazów i zakazów rekonstruowanych na podstawie zasad słuszności, reguł współżycia społecznego”); Z. Radwański: *Odpowiedzialność odszkodowawcza za szkody wyrządzone przy wykonywaniu władzy publicznej w świetle projektowanej nowelizacji kodeksu cywilnego*, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* (dalej: RPEiS) 2004, z. 2, s. 13; G. Bieniek, J. Gudowski (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. III, *Zobowiązania. Część ogólna*, pod red. J. Gudowskiego, Warszawa 2018, art. 417, nb 35; P. Sobolewski (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. serii K. Osajda, red. tomu W. Borysiak, edycja 34, Legalis 2025, art. 417, nb 30–35. Zob. też jednak krytyczne uwagi, które czynią w stosunku do wąskiego rozumienia pojęcia „niezgodności z prawem” w doktrynie i orzecznictwie m.in. E. Bagińska: *Odpowiedzialność...*, op. cit., s. 315–342; R. Szczepaniak (w:) *Kodeks cywilny*, t. II, *Komentarz. Art. 353–626*, pod red. M. Gutowskiego, Warszawa 2022, art. 417, nb 39–43 i 52; E. Bagińska (w:) *Zobowiązania. Część ogólna*, t. II, *Komentarz*, pod red. P. Machnikowskiego, Warszawa 2024, art. 417, nb 65–73.

³¹ Jak wskazano w innym miejscu: „[...] konstytucyjne pojęcie «niezgodności z prawem» musi być rozumiane w sposób autonomiczny, gdyż odnosi się do pojęcia «działania człowieka» (tu sędziego), a nie jedynie jego skutku oraz nie musi być utożsamiane z pojęciem «bezprawności» w poszczególnych gałęziach prawa” (W. Borysiak: *O bezprawności cywilnej w jej stosunku do bezprawności karnej* (w:) *Granice prawa. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Siemaszki*, pod red. P. Ostaszewskiego, K. Buczkowskiego, Warszawa 2020, s. 675); zob. też jednak

jak również prób odniesienia do niego pojęć bezprawności skutku i bezprawności zachowania.

Dodatkowo precyzyjną analizę dokonywanych rozważań utrudnia to, że zdaniem niektórych składów orzekających: „Tak rozumiane pojęcie bezprawności, uwzględniające podmiotowy, subiektywny element orzekania, zbliża się do pojęcia winy, jaką można przypisać sędziemu formułującemu kwestionowane orzeczenie, polegającej na rażącym i oczywistym naruszeniu prawa”³². Przyjęcie takiego poglądu zapewne jednoznacznie przesądzałoby o konieczności przyjęcia na tle odpowiedzialności za wadliwe orzeczenia koncepcji bezprawności zachowania. Pogląd ten można jednak uznać za nieprawidłowy, gdyż odwołanie się do wadliwości zachowania składu sędziowskiego wydającego dane orzeczenie nie oznacza jeszcze konieczności subiektywizacji takiej oceny ani oparcia odpowiedzialności za niezgodne z prawem orzeczenia na zasadzie winy³³. Faktyczne położenie nacisku na prawidłowość działania sędziego i to, czy jego zachowanie narusza obiektywne standardy postępowania, powinno być bowiem rozpatrywane na płaszczyźnie bezprawności, a nie winy³⁴. Zachowanie sędziego jako sprawcy szkody może więc podlegać ocenie o charakterze obiektywnym. Odrzucić należy zatem w tym zakresie poglądy głoszące, że w ten sposób w orzecznictwie nastąpił powrót do ujęcia odpowiedzialności podmiotów publicznych na zasadzie winy³⁵.

uwagi krytyczne, które czynią w stosunku do takiej wykładni: L. Bosek (w:) *Konstytucja...*, *op. cit.*, art. 77, nb 47; M. Safjan, K. Matuszyk: *Odpowiedzialność władzy publicznej*, Warszawa 2009, s. 102–103.

³² Por. wyrok SN z 24 lipca 2006 r., I BP 1/06, OSNP 2007, nr 15–16, poz. 216; wyrok SN z 22 stycznia 2009 r., II BP 5/08, LEX nr 784186; wyrok SN z 3 czerwca 2009 r., IV CNP 18/09, LEX nr 852572; wyrok SN z 23 listopada 2011 r., IV CNP 14/11, LEX nr 1119544.

³³ Zob. też jednak M. Safjan (w:) R. Adam, M. Safjan, A. Tizzano: *Zarys prawa Unii Europejskiej*, Warszawa 2014, s. 385, którego zdaniem „[...] w przypadku stwierdzenia niezgodności z prawem orzeczeń sądowych stosowana jest, jak się wydaje co najmniej *de facto*, kwalifikacja oparta na zasadzie winy”; podobnie L. Bosek (w:) *Konstytucja...*, *op. cit.*, art. 77, nb 47; zob. też jednak rozważania, które czynią M. Pyziak-Szafraniec: *Uwagi...*, *op. cit.*, s. 623, oraz M. Wojewoda, K. Szymura-Strumiłło: *Czynne delikty orzecznictwa w Kodeksie cywilnym — od winy kwalifikowanej po niezgodność z prawem i... winę kwalifikowaną*, Kwartalnik Prawa Prywatnego 2018, z. 2, s. 450–455.

³⁴ Trafnie zwrócono na to uwagę w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego, gdzie zauważono, że: „[...] sformułowany przez SN wymóg, by [...] niezgodność z prawem orzeczenia sądowego miała charakter «kwalifikowany», «oczywisty» lub «rażący», nie zakłada konieczności badania winy sędziego. [...] Działalność jurysdykcyjna jest niezgodna z prawem już w razie samego naruszenia reguł orzekania, bez względu na staranność, przewidywanie i wolę, a nawet — na poczytalność bezpośredniego sprawcy szkody” (wyrok TK z 27 września 2012 r., SK 4/11, OTK ZU 2012, z. 8A, poz. 97). Pogląd ten został przyjęty również w wyroku TK z 27 października 2015 r., SK 9/13, OTK-A 2015, z. 9, poz. 151, gdzie wskazano: „[...] przedmiotowo istotna przesłanka odpowiedzialności odszkodowawczej Skarbu Państwa za szkody wyrządzone przez wydanie orzeczenia sądowego ma charakter obiektywny, a stosowane w tym kontekście w orzecznictwie sądowym i doktrynie pojęcia (m.in. kwalifikowanej, oczywistej lub rażącej niezgodności z prawem) pełnią funkcję wyłącznie opisową i nie wprowadzają elementu subiektywnej oceny orzeczenia lub orzekania, z którym strona postępowania cywilnego wiąże powstanie szkody. Niezgodność z prawem, w rozumieniu art. 77 ust. 1 Konstytucji oraz operacjonalizujących go przepisów ustawowych, sama w sobie ma charakter obiektywny oraz niestopniowalny i tym różni się w szczególności od zawinienia, które podlega stopniowaniu”.

³⁵ Tak Ł. Kozłowski: *Glosa...*, *op. cit.*, s. 187: „Z jednej więc strony mamy do czynienia z obiektywną, niezależną od winy odpowiedzialnością Skarbu Państwa, a z drugiej odpowiedzialność ta ma być uzależniona od wykazania swoistej winy sędziego, który w swym zachowaniu posunął się do oczywistego lub rażącego naruszenia

Orzecznictwo Sądu Najwyższego zawężające odpowiedzialność sądów z tytułu ich działalności orzeczniczej zostało zaaprobowane przez Trybunał Konstytucyjny. W wyroku TK z 27 września 2012 r. (SK 4/11)³⁶ uznano, że: „Art. 424¹ § 1 k.p.c., rozumiany w ten sposób, że skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia sądu drugiej instancji przysługuje tylko wtedy, kiedy niezgodność ta jest oczywista, rażąca i przybiera postać kwalifikowaną, jest zgodny z art. 77 ust. 1 Konstytucji RP”. Dla rozważań zawartych w niniejszym opracowaniu istotne znaczenie ma argumentacja zawarta w uzasadnieniu tego orzeczenia. Jak zauważono w jego pkt 5.1: „Ustrojodawca [...] kwalifikację «niezgodności z prawem» **wyraźnie odniósł do ludzkiego działania, a nie do jego efektu** [podkreślenia W.B.]”. Ponadto wskazano w nim, że „[...] wypracowane w orzecznictwie Sądu Najwyższego pojęcie niezgodności prawomocnego orzeczenia z prawem nie wprowadza szczególnej postaci bezprawności. Jest to bezprawność «kwalifikowana» jedynie w tym znaczeniu, że wiąże się z pogwałceniem norm adresowanych do organów sądowych i regulujących proces orzekania. Naruszenie przepisów prawa normujących dany stosunek prawny (tzw. bezprawność obiektywna) jest wówczas następstwem i pochodną pierwotnego naruszenia (bezprawności judykacyjnej)”³⁷. W wyroku TK z 27 października 2015 r. (SK 9/13)³⁸ podkreślono zarazem, że należy odróżnić „pytanie o niezgodność z prawem działania organu władzy publicznej od pytania o skutki prawne niezgodności z prawem działania organu władzy publicznej. Wypracowana w orzecznictwie sądowym koncepcja «bezprawności judykacyjnej» nie stanowi nieproporcjonalnego ograniczenia prawa konstytucyjnego tak długo, jak opiera się na — uzasadnionym w świetle ustaleń teorii prawa — zróżnicowaniu wymogów odnoszących się do czynności konwencjonalnej sądu sprawującego wymiar sprawiedliwości (tj. orzekania) oraz wymogów odnoszących się do rezultatu tej czynności (tj. orzeczenia)”.

przepisów prawa. Do takiego wniosku brak jest jednak podstaw prawnych [...]”; zob. też rozważania, które czynią M. Wojewoda, K. Szymura-Strumiłło: *Czynne delikty orzecznicze...*, *op. cit.*, s. 450–455, których zdaniem odpowiedzialność ta, choć oparta jest na zasadzie specyficznie rozumianej winy, pozostaje w zgodności z art. 77 ust. 1 Konstytucji RP. Autorzy ci zadają przy tym pytanie, czy „można sobie w ogóle wyobrazić «oczywisty błąd orzeczniczy», u podstaw którego nie leży co najmniej niedbalstwo osoby lub osób biorących udział w wydaniu orzeczenia?” (*ibidem*, s. 451).

³⁶ OTK ZU 2012, z. 8A, poz. 97.

³⁷ *Ibidem*; w wyroku tym zauważono też, że: „Przez wymaganie «kwalifikowanej postaci» niezgodności z prawem formuła ta [...] nawiązuje do procesu orzekania (działania sądu), którego nieprawidłowości doprowadziły do «oczywistej», tj. elementarnej, niepodlegającej dyskusji, narzucającej się każdemu prawnikowi, niezgodności orzeczenia z konkretnym przepisem prawa, bez względu na wybrany sposób jego interpretacji. Wymaganie «rażącej niezgodności z prawem» podkreśla dodatkowo powagę uchybień, głównie w aspekcie ich skutków, zwłaszcza w odniesieniu do stron (uczestników) postępowania. Wypada jednak podkreślić, że słowa, których najczęściej SN używa dla wyrażenia przesłanki warunkującej dochodzenie odszkodowania za bezprawie sądowe, [...] mogą być zastąpione innymi, oddającymi — w zgodzie z art. 77 ust. 1 Konstytucji — istotę tej przesłanki. Słowa te opisują, czym jest bezprawność orzeczenia sądowego. Nie wprowadzają natomiast [...] stratyfikacji samego pojęcia bezprawności”.

³⁸ OTK-A 2015, z. 9, poz. 151.

W toku spraw przed Trybunałem Konstytucyjnym podkreślano, że w treści art. 417¹ § 2 k.c. znajduje się odwołanie nie do „orzeczenia niezgodnego z prawem” lub „niezgodności orzeczenia z prawem” (a takie wyrażenie zostało użyte w art. 424¹ k.p.c.), ale do „wydania” takiego orzeczenia. Odwołanie się do pojęcia „wydania” sugerować zaś powinno nacisk na „działanie” lub „postępowanie” danego podmiotu, a nie jedynie na jego efekt. Podobnie brzmienie art. 77 ust. 1 Konstytucji RP wskazuje na „prawo do wynagrodzenia szkody wyrządzonej przez niezgodne z prawem działanie organu władzy publicznej”. Sugeruje to, że dane działanie powinno być odniesione do wydania samego orzeczenia, a nie do jego skutku. Dobitnie podkreślono to zresztą w stanowisku Sejmu skierowanym do TK w sprawie o sygn. SK 9/13, gdzie wskazano, że: „W takim ujęciu owo «działanie» odniesione do czynności sądu **sprowadza się do «wydawania orzeczeń», a nie tylko do samych orzeczeń jako wyniku działania władzy sądowniczej** [podkreślenia W.B.]”³⁹.

Podsumowując, z orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego i Sądu Najwyższego wynika, że Skarb Państwa nie ponosi odpowiedzialności deliktowej jedynie przez sam fakt „zaistnienia w obrocie prawnym” wydanego przez sąd orzeczenia, które może być uznane za niezgodne z prawem w tym znaczeniu, że może być każdorazowo uchylone z powodu jakiegś swojej formalnej lub merytorycznej wadliwości. Konieczne jest w tym zakresie zaistnienie takiej wadliwości, która będzie miała „kwalifikowany charakter”, a ta wadliwość ma wynikać z zachowania składu orzekającego w postaci poczynienia błędów w dokonywaniu wykładni lub w stosowaniu przepisów prawa⁴⁰. Podkreśla się stąd, że nie można traktować jako „niezgodnego z prawem każdego orzeczenia sądowego ocenionego jako wadliwe”⁴¹.

Na tym tle, zdaniem E. Bagińskiej, Sąd Najwyższy i Trybunał Konstytucyjny zdają się nawiązywać „do germańskiej koncepcji rozróżniającej bezprawność zachowania i bezprawność skutku”⁴². Wskazuje ona nawet, że „[...] pogląd [Trybunału Konstytucyjnego] nawiązuje do germańskiej koncepcji rozróżniającej bezprawność zachowania (procesu orzekania) i bezprawność skutku (samego orzeczenia)”⁴³.

³⁹ Stanowisko Sejmu skierowane do TK w sprawie o sygn. SK 9/13 (por. uzasadnienie wyroku TK z 27 października 2015 r., SK 9/13, OTK-A 2015, z. 9, poz. 151).

⁴⁰ Pogląd ten bywa podważany, gdyż jak wskazuje M. Safjan (w:) R. Adam, M. Safjan, A. Tizzano: *Zarys prawa..., op. cit.*, s. 386: „Próba przeprowadzenia ostrej dystynkcji na tle art. 77 Konstytucji pomiędzy ustaleniem, że orzeczenie jest niezgodne z prawem, a oceną samego zachowania (niezgodność z prawem działalności jurysdykcyjnej organu orzekającego) przy założeniu, że tylko w tym drugim przypadku powstaje odpowiedzialność, prowadzi *de facto* do wyłączenia możliwości kompensacji za naruszenie prawa przez sądy”.

⁴¹ Tak przyjęto w wyroku SN z 24 lipca 2006 r., I BP 1/06, OSNP 2007, nr 15–16, poz. 216. Tezę tę powtórzono następnie w licznych orzeczeniach SN (według bazy Lex-Omega w 25 orzeczeniach — stan na grudzień 2025 r.).

⁴² Tak E. Bagińska (w:) *System..., op. cit.*, s. 366, nb 200; E. Bagińska (w:) *Zobowiązania..., op. cit.*, art. 417¹, nb 13.

⁴³ E. Bagińska: *Bezprawne, czyli jakie? Głos w sprawie stosowania przepisów Kodeksu cywilnego o odpowiedzialności odszkodowawczej organów władzy publicznej* (w:) *Prawo administracyjne wobec współczesnych wyzwań. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Markowi Wierzbowskiemu*, pod red. J. Jagielskiego, D. Kijowskiego, M. Grzywacza, Warszawa 2018, s. 557.

Polskie orzecznictwo miałoby więc przychylić się do teorii bezprawności zachowania, odrzucając teorię bezprawności skutku, przy czym takim ewentualnym „bezprawnym skutkiem” miałoby być wadliwe orzeczenie⁴⁴. Interesujące jest zanalizowanie, na ile pogląd ten może być uznany za prawidłowy.

III. OCHRONA DÓBR OSOBISTYCH

Kolejną sferą, w której w prawie polskim można znaleźć odwołania do koncepcji bezprawności zachowania i bezprawności skutku, jest sfera ochrony dóbr osobistych. Odwołania do tej koncepcji są skutkiem zestawienia treści art. 23 k.c. z art. 24 § 1 k.c. Pierwszy z tych przepisów wskazuje bowiem, że: „Dobra osobiste człowieka [...] pozostają pod ochroną prawa cywilnego niezależnie od ochrony przewidzianej w innych przepisach”. Jednocześnie art. 24 § 1 k.c. wskazuje, że: „Ten, czyje dobro osobiste zostaje zagrożone cudzym działaniem, może żądać zaniechania tego działania, chyba że nie jest ono bezprawne [...]”. Zestawienie obu tych regulacji sprawia, że — zgodnie z poglądem dominującym w polskiej doktrynie — poszczególne dobra osobiste chronione są tzw. prawami podmiotowymi o charakterze bezwzględnym⁴⁵. Pogląd ten jest też przyjmowany w orzecznic-

⁴⁴ Dość obrazowo przedstawił to będący przeciwnikiem wyrażonego w orzecznictwie poglądu Ł. Kozłowski: *Glosa...*, *op. cit.*, s. 190, wskazując, że: „Dla przykładu: jeśli ustalono, że termin przedawnienia dla roszczeń z danej umowy wynosi 3, a nie 10 lat, jak przyjęto w objętym skargą wyroku, to powinien być zapaść wyrok oddalający, a nie uwzględniający powództwo, to zaś powinno prowadzić do stwierdzenia niezgodności z prawem takiego orzeczenia. Nie ma przy tym potrzeby, ale i prawa, do badania, czy wadliwość rozumowania sądu, który wydał niezgodne z prawem orzeczenie, była kwalifikowana i nosiła cechy rażącego bądź też oczywistego naruszenia prawa”. Taką linię wykładni krytykuje również M. Safjan (w:) R. Adam, M. Safjan, A. Tizzano: *Zarys prawa...*, *op. cit.*, s. 386, wskazując w odwołaniu do orzecznictwa ETS, że rażące naruszenie powinno być „**odnoszone bardziej do rezultatu** [podkreślenia W.B.], jakim jest naruszenie normy unijnej, a nie do przesłanek, którymi kierował się sąd orzekający w sprawie”.

⁴⁵ Zob. za wielu: R. Strugała: *Dobra i interesy...*, *op. cit.*, s. 177; S. Grzybowski: *Ochrona dóbr osobistych według przepisów ogólnych prawa cywilnego*, Warszawa 1957, s. 15–20; A. Szpunar: *Ochrona dóbr osobistych*, Warszawa 1979, s. 11–12, 96 i 156 (który nawet stwierdza, że „[...] teza, że mamy tutaj do czynienia z prawami podmiotowymi o charakterze niemajątkowym, nie wywołuje dziś żadnych wątpliwości”, *ibidem*, s. 96); M. Pazdan (w:) *System prawa prywatnego*, t. 1, *Prawo cywilne — część ogólna*, pod red. M. Safjana, Warszawa 2012, s. 1268–1272, nb 86–88; P. Księżak (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz. Część ogólna*, pod red. M. Pyziak-Szafnickiej, P. Księżaka, Warszawa 2014, art. 23, nb 12 i 71 oraz art. 24, nb 7–8; S. Dmowski, R. Trzaskowski (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz. Księga pierwsza. Część ogólna*, pod red. J. Gudowskiego, Warszawa 2014, art. 23, nb 8; R. Strugała: *Naruszenie praw osobistych przez zaniechanie. Konstrukcja prawna*, Transformacje Prawa Prywatnego 2018, nr 3, s. 105–106; A. Brzozowski, W.J. Kocot, E. Skowrońska-Bocian: *Prawo cywilne. Część ogólna*, Warszawa 2022, s. 152; P. Machnikowski (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. E. Gniewka, P. Machnikowskiego, Warszawa 2025, art. 24, nb 5; R. Strugała (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. E. Gniewka, P. Machnikowskiego, Warszawa 2025, art. 448, nb 12. W doktrynie spotkać można również poglądy odmienne — por. B. Gawlik: *Ochrona dóbr osobistych. Sens i nonsens koncepcji tzw. praw podmiotowych osobistych*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego 1985, z. 41, s. 123–140; M. Czajkowska-Dąbrowska: *Kilka uwag na temat praw podmiotowych osobistych*, Państwo i Prawo 1987, z. 7, s. 87–91; M. Lijowska: *Koncepcja ogólnego prawa osobistości w niemieckim i polskim prawie cywilnym*, Kwartalnik Prawa Prywatnego 2001, z. 4, s. 795–799; M. Olczyk (w:) *Dobra osobiste i ich ochrona*, pod red. M. Romańskiej, Warszawa 2020, s. 225–236. Zob. też co do polemiki z nimi Z. Radwański: *Koncepcja praw podmiotowych osobistych*, RPEiS 1988, z. 2, s. 1–21, oraz M. Safjan: *Refleksje*

twie⁴⁶. Stąd też podnosi się, że art. 23 k.c. stanowi normę generalnie zakazującą naruszania cudzych dóbr osobistych bez istnienia szczególnej podstawy prawnej⁴⁷. W konsekwencji w orzecznictwie⁴⁸ i części doktryny⁴⁹ prezentowany jest pogląd, że **każde naruszenie dóbr osobistych jest *per se* bezprawne**. Naruszenie jest przy tym bezprawne, dopóki sprawca nie wykaże należytego „prawnego usprawiedliwienia” — kontratypu⁵⁰. Jedynie niekiedy pogląd ten doprecyzowuje się, wskazując, że

wokół konstytucyjnych uwarunkowań rozwoju ochrony dóbr osobistych, Kwartalnik Prawa Prywatnego 2002, z. 1, s. 241–242; zob. też szerokie rozważania, które czynią B. Kordasiewicz: *Jednostka wobec środków masowego przekazu*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1991, s. 154–160; T. Grzeszak: *Dobro osobiste jako dobroindywidualizowane*, PS 2018, nr 4, s. 10–11.

⁴⁶ Por. np. uchwałę 7 sędziów SN (zasada prawna) z 28 maja 1971 r., III PZP 33/70, OSNC 1971, nr 11, poz. 188; wyrok SN z 26 maja 2017 r., I CSK 557/16, OSNC 2018, nr 3, poz. 33; wyrok SA w Gdańsku z 10 maja 2018 r., V ACa 311/17, LEX nr 2607150.

⁴⁷ Por. R. Strugała: *Dobra i interesy...*, *op. cit.*, s. 177; R. Strugała: *Naruszenie...*, *op. cit.*, s. 105–106; R. Strugała (w:) *Kodeks cywilny...*, *op. cit.*, art. 448, nb 12; P. Machnikowski (w:) *Kodeks cywilny...*, *op. cit.*, art. 24, nb 5.

⁴⁸ Por. np. uzasadnienie uchwały 7 sędziów SN z 18 października 2011 r., III CZP 25/11, OSNC 2012, nr 2, poz. 15, oraz uzasadnienia: wyroku SN z 19 października 2011 r., II CSK 721/10, LEX nr 1102655; wyroku SA w Warszawie z 22 sierpnia 2012 r., I ACa 122/12, LEX nr 1216420; wyroku SA w Gdańsku z 10 maja 2018 r., V ACa 311/17, LEX nr 2607150; wyroku SA w Szczecinie z 25 lipca 2019 r., I ACa 827/18, LEX nr 3029656; wyroku SA w Lublinie z 8 października 2020 r., I ACa 514/19, LEX nr 3101893; wyroku SA we Wrocławiu z 11 marca 2021 r., I ACa 1070/18, LEX nr 3411811.

⁴⁹ Por. A. Szpunar: *Ochrona...*, *op. cit.*, s. 156; J.M. Kondek: *Bezprawność...*, *op. cit.*, s. 85; K. Warzecha: *Glosa...*, *op. cit.*, s. 331; P. Księżak (w:) *Kodeks cywilny...*, *op. cit.*, art. 23, nb 12 i 71 oraz art. 24, nb 8; K. Osajda: *Glosa do wyroku SN z 17 grudnia 2004 r., II CK 300/04*, PS 2006, nr 9, s. 180, przyp. 22 (który zauważa nawet, że: „Przy naruszeniu dobra osobistego dochodzi do tożsamości bezprawności skutku z bezprawnością zachowania do niego prowadzącego”); W. Robaczynski, P. Księżak: *Niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania jako czyn niedozwolony* (w:) *Czyny niedozwolone w prawie polskim i prawie porównawczym. Materiały IV Ogólnopolskiego Zjazdu Cywiliściów. Toruń 24–25 czerwca 2011 r.*, pod red. M. Nesterowicza, Warszawa 2012, s. 339; P. Machnikowski (w:) *Kodeks cywilny...*, *op. cit.*, art. 24, nb 5 („Jeżeli bowiem za punkt wyjścia przyjmie się koncepcję ochrony dóbr osobistych za pomocą praw podmiotowych bezwzględnych, opartą na założeniu o istnieniu (wyrażonego w art. 23 KC) powszechnego zakazu naruszania dóbr osobistych innych osób, dochodzi się do wniosku, że każde naruszenie dobra osobistego jest bezprawne *per se*, ponieważ narusza ten ustawowy i generalny zakaz. Nie ma zatem potrzeby poszukiwania odrębnych kryteriów rozstrzygających o bezprawności zachowania naruszciciela. Ciężar rozstrzygnięcia o odpowiedzialności za naruszenie przesuwają się wówczas w całości na płaszczyznę okoliczności wyłączających bezprawność”; podobnie P. Machnikowski (w:) *System prawa prywatnego*, t. 6, *Prawo zobowiązań — część ogólna*, pod red. A. Olejniczaka, Warszawa 2023, s. 440. Pogląd ten podziela też R. Strugała: *Dobra i interesy...*, *op. cit.*, s. 177 („Kaźde naruszenie dobra i interesu zabezpieczonego prawem podmiotowym typu bezwzględnego (jak własność, ograniczone prawa rzeczowe, prawa chroniące poszczególne dobra osobiste itp.), skoro sprzeczne z generalnym zakazem ingerencji w dane dobra lub interesy, jest co do zasady bezprawne. O ewentualnym braku bezprawności można mówić dopiero wówczas, gdy zachodzi któraś ze szczególnych okoliczności ją wyłączających”); tak też R. Strugała: *Naruszenie...*, *op. cit.*, s. 106 i 108; R. Strugała (w:) *Kodeks cywilny...*, *op. cit.*, art. 448, nb 12; R. Strugała (w:) *Zobowiązania. Część ogólna*, t. II, *Komentarz*, pod red. P. Machnikowskiego, Warszawa 2024, art. 415, nb 23 z podaniem tamże dalszej literatury. Por. też T. Grzeszak, B. Janiszewska: *Powrót do przyszłości. Refleksje o ochronie dóbr osobistych* (w:) *Ius et Ratio. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Elżbiecie Skowrońskiej-Bocian*, pod red. W. Borysiaka, J. Wiercińskiego, A. Gołaszewskiej, M. Olechowskiego, Warszawa 2022, s. 121–124; odmiennie przyjmuje np. K. Kryla-Cudna: *Zadośćuczynienie...*, *op. cit.*, s. 92–93; M. Wilejczyk: *Teorie prawa deliktów...*, *op. cit.*, s. 193–194; zob. też uwagi, które czyni M. Kaliński (w:) A. Brzozowski, J. Jastrzębski, K. Kaliński, E. Skowrońska-Bocian: *Zobowiązania. Część ogólna...*, *op. cit.*, s. 90–91, nb 118; M. Kaliński: *Szkoda na mieniu...*, *op. cit.*, s. 107–111.

⁵⁰ Jak wskazuje Z. Radwański: *Koncepcja...*, *op. cit.*, s. 8 („[...] każde naruszenie dobra osobistego bez wykazania podstawy prawnej naruszenia należy zakwalifikować jako naruszenie prawa osobistego”; choć nieco inaczej na s. 7: „[...] naruszenie dobra osobistego stanowi jedynie przesłankę domniemania, że prawo podmiotowe zosta-

bezprawne jest jedynie takie naruszenie dóbr osobistych, które ma charakter bezpośredni⁵¹ oraz polega na działaniu⁵².

W polskiej doktrynie koncepcję tę zrównuje się z niemiecką koncepcją bezprawności skutku. Poglądy takie można dostrzec w wypowiedziach przedstawicieli literatury⁵³. Zwraca się jednak uwagę na wątpliwości, które mogłyby pojawić się na jej tle. Słabością przyjęcia koncepcji bezprawności skutku na tle koncepcji ochrony dóbr osobistych jest przede wszystkim wnioskowanie o nieprawidłowości określonego zachowania ze względu na jego skutek, a zatem *ex post*⁵⁴. Oznaczałoby to, że w momencie jego podejmowania nie można jeszcze stwierdzić, czy jest ono prawnie dozwolone czy też zakazane⁵⁵. Ponadto odpowiedzialność na zasadzie winy jest oparta na zarzucalności niewłaściwego zachowania sprawcy⁵⁶. Dlatego bezprawność należy oceniać w odniesieniu do samego zachowania, a nie jego skutku, gdyż wyłącznie zachowanie, nie zaś jego skutek, może być uznane za bezprawne⁵⁷. Wynika to stąd, że tylko zachowania człowieka mogą naruszać prawo, jako że normy

łó naruszone”; J.M. Kondek: *Bezprawność...*, *op. cit.*, s. 85; P. Księżak (w:) *Kodeks cywilny...*, *op. cit.*, art. 23, nb 12 i art. 24, nb 8; P. Machnikowski (w:) *Kodeks cywilny...*, *op. cit.*, art. 24, nb 5; K. Osajda: *Glosa...*, *op. cit.*, s. 180, przyp. 22; R. Strugała: *Naruszenie...*, *op. cit.*, s. 108; R. Strugała (w:) *Kodeks cywilny...*, *op. cit.*, art. 448, nb 12. Podkreślić należy, że w świetle tej koncepcji w przypadku naruszenia dóbr osobistych zawsze będzie istnieć odpowiedzialność deliktowa (tak np. W. Robaczyński, P. Księżak: *Niewykonanie...*, *op. cit.*, s. 339; K. Osajda: *Glosa...*, *op. cit.*, s. 180, przyp. 22; K. Warzecha: *Glosa...*, *op. cit.*, s. 331). Interpretacja ta jest w praktyce niekiedy „przydatna” o tyle, że umożliwia sądowi zasądzanie zadośćuczynień za powstałą po stronie poszkodowanego krzywdę (co generalnie w prawie polskim możliwe jest jedynie w reżimie odpowiedzialności deliktowej), ale budzić może wątpliwości dogmatyczne (zob. za wielu K. Kryła-Cudna: *Zadośćuczynienie...*, *op. cit.*, s. 93; P. Sobolewski: *Glosa do wyroku SN z 17 grudnia 2004 r., II CK 300/04*, *Monitor Prawniczy* 2007, nr 24, s. 1387–1388).

⁵¹ R. Strugała: *Dobra i interesy...*, *op. cit.*, s. 177–178; R. Strugała (w:) *Kodeks cywilny...*, *op. cit.*, art. 448, nb 12; R. Strugała (w:) *Zobowiązania...*, *op. cit.*, art. 415, nb 24. Autor ten wyraźnie przyjmuje, że zachowaniem sprzecznym z normą wyznaczającą prawo podmiotowe o charakterze bezwzględny jest jedynie takie zachowanie, które jest nie tylko warunkiem koniecznym, ale i wystarczającym naruszenia chronionej tym prawem sfery interesów uprawnionego, a więc narusza ją bezpośrednio.

⁵² P. Machnikowski (w:) *System...*, *op. cit.*, s. 440; R. Strugała: *Dobra i interesy...*, *op. cit.*, s. 178–179; R. Strugała: *Naruszenie...*, *op. cit.*, s. 106–109; R. Strugała (w:) *Kodeks cywilny...*, *op. cit.*, art. 448, nb 12; R. Strugała (w:) *Zobowiązania...*, *op. cit.*, art. 415, nb 24; por. też A. Pązik: *Wylączenie...*, *op. cit.*, s. 130–133.

⁵³ Por. J. Wierciński: *Niemajątkowa...*, *op. cit.*, s. 147–149; A. Pązik: *Wylączenie...*, *op. cit.*, s. 135–139; B. Ostrzechowski: *Naruszenie czci...*, *op. cit.*, s. 37–38; zob. też rozważania, które czynią L. Jurek: *Wolność debaty...*, *op. cit.*, s. 46; K. Kryła-Cudna: *Zadośćuczynienie...*, *op. cit.*, s. 93; K. Osajda: *Glosa...*, *op. cit.*, s. 180, przyp. 22, oraz T. Targosz: *Stosunek praw wyłącznych...*, *op. cit.*, s. 740–742.

⁵⁴ B. Ostrzechowski: *Naruszenie czci...*, *op. cit.*, s. 38.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ J. Wierciński: *Niemajątkowa...*, *op. cit.*, s. 146.

⁵⁷ *Ibidem*. Autor ten powołuje się w tym miejscu na rozważania, które czynił M. Sośniak: *Bezprawność zachowania jako przesłanka odpowiedzialności cywilnej za czyny niedozwolone*, Kraków 1959, s. 132–134, co do konieczności oceny całokształtu danej sytuacji faktycznej, na podstawie której możemy uznać określone zachowanie za bezprawne, oraz niemożliwości wyprowadzenia wniosku o bezprawności zachowania jedynie na podstawie zaistnienia określonej sytuacji (M. Sośniak posługuje się tutaj pojęciami „rezultatu” oraz „wyniku”); por. też K. Kryła-Cudna: *Zadośćuczynienie...*, *op. cit.*, s. 93; A. Pązik: *Wylączenie...*, *op. cit.*, s. 133–137, oraz K. Ludwichowska-Redo: *Grundfragen...*, *op. cit.*, s. 240 („Allerdings wird auch argumentiert, dass dann, wenn ein absolut geschütztes Recht durch ein bestimmtes Verhalten verletzt wird, das Verhalten als rechtswidrig beurteilt wird, was auf den ersten Blick eine Erfolgsunrechtslehre widerspiegeln scheint, doch die Rechtfertigung steht im Einklang mit der Verhaltensunrechtslehre: es wird vorgebracht, dass das gegenständliche Verhalten eine an die Allgemeinheit adressierte Norm verletzt, die solche Beeinträchtigungen verbietet”).

prawne odnoszą się wyłącznie do podmiotów prawa. Zauważa się, że także art. 24 k.c. wprost odwołuje się do działania, a nie jego skutku⁵⁸. Przy ustalaniu bezprawności zachowania trzeba rozważyć, w jakim stosunku pozostaje dane zachowanie w stosunku do obowiązującego porządku prawnego, czy jest z nim zgodne, czy też sprzeczne⁵⁹. Czyn pociągający za sobą odpowiedzialność musi przejawiać znamiona niewłaściwości postępowania. Teoria bezprawności skutku ma rodzić pytanie, jaki zarzut można postawić stronie wyrządzającej szkodę, jeżeli jej działanie było tak staranne, jak to tylko możliwe⁶⁰.

Podkreśla się też, że przy przyjęciu koncepcji bezprawności skutku pojawiałoby się także pytanie, po co właściwie ustawodawca ustanawia domniemanie bezprawności zagrożenia lub naruszenia dóbr osobistych w wypadku ich niemajątkowej ochrony, skoro taka bezprawność działania naruszcyciela wynikałaby już z zaistnienia naruszenia⁶¹. Przy przyjęciu koncepcji bezprawności skutku dowód naruszenia przeprowadzony przez pokrzywdzonego byłby równoznaczny z wykazaniem bezprawności postępowania naruszcyciela. Istnienie konstrukcji domniemania (alternatywnie konstrukcji przerzucenia ciężaru dowodu⁶²) w art. 24 § 1 zdanie pierwsze k.c. sugeruje jednak to, że działanie powodujące naruszenie dobra osobistego nie musi być automatycznie bezprawne, a ustawodawca, mając tego świadomość, dla polepszenia sytuacji poszkodowanego wyraźnie wskazał, iż to sprawca — jeżeli chce zwolnić się ze skutków związanych z takim naruszającym działaniem — musi udowodnić, że jego zachowanie w danym przypadku było zgodne z prawem (np. nie naruszało żadnego nakazu i zakazu związanego z tym dobrem)⁶³.

⁵⁸ J. Wierciński: *Niemajątkowa...*, *op. cit.*, s. 146.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ Zadaje się np. pytanie, jaki zarzut można postawić kierowcy samochodu, który przestrzegał wszystkich zasad ruchu drogowego, a mimo to potrafił pieszego, który niespodziewanie wszedł na jezdnię (np. próbując ratować wbiegające tam dziecko), co wywołało skutek w postaci naruszenia jego dobra osobistego (zdrowia, życia, nietykalności cielesnej) — J. Wierciński: *Niemajątkowa...*, *op. cit.*, s. 146. Zauważyć należy jednak, że bezprawność zachowania sprawcy nie jest przesłanką odpowiedzialności na zasadzie ryzyka, która ma charakter odpowiedzialności za zaistnienie zdarzenia określonego przez hipotezę normy prawnej.

⁶¹ Jak trafnie zauważa J. Wierciński: *Niemajątkowa...*, *op. cit.*, s. 150: „Jeżeli przyjmie się koncepcję bezprawności ze względu na skutek, to zamieszczenie [w art. 24 k.c.] tego zwrotu [«chyba że»] było niepotrzebne. Tak rozumiana bezprawność wynika przecież z faktu naruszenia. Dowód naruszenia przeprowadzony przez powoda jest równoznaczny z tak rozumianą bezprawnością. Realizuje się ona niejako automatycznie. Dlatego dodatkowe jego wzmacnianie zwrotem «chyba że» byłoby niepotrzebne dla osiągnięcia skutku przerzucenia ciężaru dowodu na pozwanego”. W tym też kierunku W. Borysiak: *Zasada neminem laedere...*, *op. cit.*, s. 34.

⁶² Jedynie na marginesie należy zauważyć, że istnienie konstrukcji domniemania bezprawności na gruncie art. 24 § 1 k.c. jest w doktrynie podważane. Wskazuje się, że zawarte w tym artykule wyrażenie „chyba że...” ogranicza się jedynie do „warstwy dowodowej”, a więc określa rozkład ciężaru dowodu w procesach o ochronę dóbr osobistych, lecz nie prowadzi do ustalenia faktu — por. B. Janiszewska (w:) *Kodeks cywilny...*, *op. cit.*, art. 24, nb 77–80; B. Janiszewska: *Glosa do wyroku SA w Katowicach z 24 maja 2002 r., I ACa 1459/01*, PS 2005, nr 1, s. 195–199; podobnie J. Sadowski (w:) *Kodeks cywilny...*, *op. cit.*, art. 24, nt 34–34.1. Szersze omówienie tego zagadnienia przekraczałoby ramy opracowania.

⁶³ Szerzej kwestia ta omawiana jest w innym miejscu — zob. W. Borysiak: *Zasada neminem laedere...*, *op. cit.*, s. 34. Co ciekawe, w orzecznictwie wyrażono w tym zakresie jednak odmienny i wydający się wewnętrznie sprzeczny pogląd, zgodnie z którym „[...] z uwagi na fakt, że dobra osobiste chronione są bezwzględными prawami osobistymi, co do zasady każde naruszenie dóbr osobistych jest bezprawne [...]”. Konsekwencją powyż-

Opisywane rozumienie bezprawności w zakresie ochrony dóbr osobistych jest jednak odrzucane w doktrynie przez przedstawicieli tzw. koncepcji instytucjonalnej ochrony dóbr osobistych⁶⁴. Prezentujący ten pogląd B. Gawlik pośrednio odwołał się zresztą do koncepcji bezprawności skutku, wskazując, że: „[Przyjęcie większościowego poglądu prezentowanego w doktrynie i orzecznictwie] nasuwa sugestię, że zakazane, a zatem w razie przekroczenia zakazu — bezprawne jest każde spowodowanie skutku w postaci naruszenia dobra osobistego, chyba że sprawca naruszenia może zasadnie powołać się na szczególne okoliczności usprawiedliwiające jego działanie. **Oznaczenie zachowań bezprawnych następuje ze względu na ich skutek, a niezależnie od cech działania sprawcy oraz okoliczności, w jakich się ono aktualizuje** [podkreślenia W.B.]. Z zakazu spowodowania skutku, tj. naruszenia dobra osobistego wyprowadza się instrumentalny zakaz wszelkich zachowań zdalnych do wywołania tego skutku”⁶⁵. Autor trafnie więc zwraca uwagę, że przyjmowana niekiedy w orzecznictwie wykładnia nakierowana na uznanie, że każde naruszenie dobra osobistego jest bezprawne i prowadzi do powstania odpowiedzialności deliktowej, powoduje faktycznie kwalifikację zachowań jako bezprawnych ze względu na ich skutek. Może to tworzyć wrażenie, że przyjmuje się w ten sposób — choć w sposób niewypowiedziany — niemiecką koncepcję bezprawności skutku. Jej zaś odrzucenie możliwe jest przez odwołanie się do tzw. koncepcji instytucjonalnej ochrony dóbr osobistych⁶⁶.

Stąd też jako alternatywę na tle ochrony dóbr osobistych wskazuje się na konieczność przyjęcia koncepcji bezprawności zachowania oraz uznania, że zachowanie naruszające cudze bezwzględne prawo podmiotowe może być bezprawne ze względu na naruszenie standardu postępowania wynikającego z konkretnej normy prawnej mającej zastosowanie w danej sytuacji lub ogólnego obowiązku staranności⁶⁷. Za sporne uważa się to, czy źródłem istniejącego w danym przypadku obowiązku staranności mogą być jedynie normy prawne (ustawa) czy też normy pozaprawne (zasady współżycia społecznego, dobre obyczaje)⁶⁸.

szego stanowiska jest wprowadzenie przez ustawodawcę domniemania bezprawności naruszenia (art. 24 § 1 zdanie pierwsze *in fine* k.c.)” — tak wyrok SA w Szczecinie z 25 lipca 2019 r., I ACa 827/18, LEX nr 3029656.

⁶⁴ B. Gawlik: *Ochrona dóbr osobistych...*, *op. cit.*, s. 130–140; M. Czajkowska-Dąbrowska: *Kilka uwag...*, *op. cit.*, s. 87–91; M. Lijowska: *Koncepcja...*, *op. cit.*, s. 795–799; M. Olczyk (w.): *Dobra osobiste...*, *op. cit.*, s. 225–236.

⁶⁵ B. Gawlik: *Ochrona dóbr osobistych...*, *op. cit.*, s. 133.

⁶⁶ Obie koncepcje mają jednak w praktyce prowadzić do zbliżonych wniosków. Jak wskazuje się w doktrynie: „Zastosowanie koncepcji ochrony bezwzględnych praw podmiotowych w praktyce nie daje różnych efektów od zastosowania koncepcji ochrony instytucjonalnej, w tym zwłaszcza nie sprawia, że bezprawność naruszenia jest trudniejsza do wzruszenia — koncepcja ochrony instytucjonalnej jest proponowana właśnie dlatego, że jej zwolennicy dostrzegają sztuczność (nieprzystawalność do praktyki) stanowiska, zgodnie z którym każde naruszenie prawa bezwzględnego jest bezprawne” (T. Targosz: *Stosunek praw wyłącznych...*, *op. cit.*, s. 741, przyp. 78).

⁶⁷ Zob. J. Wierciński: *Niemajątkowa...*, *op. cit.*, s. 146–148 i 150; B. Ostrzechowski: *Naruszenie czci...*, *op. cit.*, s. 38; zob. też W. Borysiak: *Zasada neminem laedere...*, *op. cit.*, s. 26–30.

⁶⁸ B. Ostrzechowski: *Naruszenie czci...*, *op. cit.*, s. 38. Co do tego zagadnienia zob. szerzej M. Kaliński (w.): A. Brzozowski, J. Jastrzębski, K. Kaliński, E. Skowrońska-Bocian: *Zobowiązania. Część ogólna...*, *op. cit.*, s. 90–91, nb 118; W. Borysiak: *Bezprawność jako sprzeczność z zasadami współżycia społecznego w orzecznictwie*

IV. KONCEPCJA TZW. BEZPRAWNOŚCI SZKODY

Innym obszarem, na którym spotkać można w doktrynie polskiej odwołania do koncepcji bezprawności skutku i bezprawności zachowania, jest problematyka dotycząca tzw. bezprawności szkody⁶⁹. Podkreślić należy jednak, że — jak się wydaje — rozumienie koncepcji „bezprawności szkody” w literaturze może być uznane za pojęcie wieloznaczne w tym znaczeniu, że stosowane jest przez różnych autorów na opisanie różnych pojęć⁷⁰. Koncepcja bezprawności szkody — dla autora niniejszego opracowania — rozumiana powinna być tak jak stosowane do tej pory w doktrynie pojęcie „szkody prawnie relewantnej”⁷¹. Nie każda szkoda powoduje więc obowiązek jej naprawienia, lecz jedynie taka, która jest uznawana przez system prawny jako w określony sposób „bezprawna”, a więc taka, która związana jest z naruszeniem interesów, które są prawnie chronione⁷². To zaś, jaki interes jest w danym systemie prawnym chroniony, wynika z całokształtu jego przepisów. W tym kontekście odwołania do koncepcji bezprawności skutku i bezprawności zachowania wskazują jedynie na konieczność odróżniania skutku w postaci uszczerbku w dobrach prawnie chronionych („szkody bezprawnej”) od wadliwości zachowania, które do tego skutku doprowadziło, oraz nieprawidłowości rozumowania o drugiej z tych bezprawności z samego zaistnienia pierwszej⁷³.

V. PRAWO NIEMIECKIE

Tak jak wspomniano na wstępie, koncepcje bezprawności skutku oraz bezprawności zachowania wywodzą się z prawa niemieckiego, w którym pytanie o aktualność tych koncepcji zadawane jest na tle odpowiedzialności deliktowej. Kontrowersja ta wynika ze szczególnego sposobu uregulowania przesłanek odpo-

sądów powszechnych (w:) *Ius Redigere in Artem. Księga XXX-lecia Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości*, pod red. M. Romanowskiego, P. Sobczyka, M. Wielca, Warszawa 2022, s. 31–68.

⁶⁹ M. Kaliński: *Szkoda na mieniu...*, *op. cit.*, s. 62–64; M. Kaliński (w:) *System...*, *op. cit.*, s. 40–41, nb 87; nawiązuje do opisywanego zagadnienia również J.M. Kondek: *Bezprawność...*, *op. cit.*, s. 190–195.

⁷⁰ Por. przede wszystkim R. Strugała: *Dobra i interesy...*, *op. cit.*, s. 417–483; R. Strugała: *Odpowiedzialność deliktowa wobec osób pośrednio poszkodowanych: podmiotowe granice obowiązku odszkodowawczego w kontekście pojęcia szkody*, *Studia Prawa Prywatnego* 2017, nr 2, s. 30; R. Strugała: *Odpowiedzialność deliktowa za tzw. szkody pośrednie („szkody refleksowe”) współników i akcjonariuszy — próba alternatywnego podejścia* (w:) *Ius est ars boni et aequi. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Józefowi Frąckowiakowi*, pod red. A. Dańko-Roesler, M. Leśniaka, M. Skorego, B. Sołtysa, Wrocław–Kluczbork 2018, s. 1106–1109; por. też J.M. Kondek: *Bezprawność...*, *op. cit.*, s. 194–195.

⁷¹ Zob. uwagi, które czynią J.M. Kondek: *Bezprawność...*, *op. cit.*, s. 194–195; B. Lackoroński (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. serii K. Osajda, red. tomu W. Borysiak, edycja 34, Legalis 2025, art. 415, nb 72; por. też poglądy, które referuje Z. Banaszczyk (w:) *Kodeks cywilny — komentarz*, t. I, *Komentarz do art. 1–449*¹¹, pod red. K. Pietrzykowskiego, Warszawa 2020, art. 415, nb 24.

⁷² M. Kaliński: *Szkoda na mieniu...*, *op. cit.*, s. 62–64; M. Kaliński (w:) *System...*, *op. cit.*, s. 41, nb 87–88.

⁷³ Jak zauważa M. Kaliński: *Szkoda na mieniu...*, *op. cit.*, s. 63: „Z bezprawności skutku nie należy wnosić o bezprawności zachowania, które doprowadziło do powstania uszczerbku”.

wiedzialności deliktowej za czyn własny na zasadzie winy, który przyjął ustawodawca niemiecki. Zgodnie z § 823 ust. 1 BGB: „Kto rozmyślnie albo przez niedbalstwo narusza bezprawnie życie (*das Leben*), ciało⁷⁴ (*der Körper*), zdrowie (*die Gesundheit*), wolność (*die Freiheit*), własność (*das Eigentum*) lub jakieś inne prawo drugiego (*ein sonstiges Recht*), jest obowiązany wynagrodzić innej osobie wynikającą stąd szkodę”. W ust. 2 tego paragrafu przyjęto zaś, że taki sam obowiązek ciąży na tym, kto wykracza przeciw ustawie mającej na celu ochronę innej osoby. Jeśli według treści ustawy jej naruszenie możliwe jest także bez zawinienia, obowiązek wynagrodzenia szkody powstaje tylko w razie istnienia winy⁷⁵.

W doktrynie niemieckiej wskazuje się, że według tradycyjnego poglądu element bezprawności jest automatycznie spełniony, gdy jedno z praw lub interesów wymienionych w § 823 ust. 1 BGB zostało naruszone⁷⁶. Wyliczenie dóbr i interesów prawnie chronionych w § 823 ust. 1 BGB sprawia bowiem, że już sam obiektywny fakt zaistnienia określonego stanu faktycznego w postaci ich naruszenia („szkodliwy skutek”) pozwala wnioskować (*indiziert*) o bezprawności danego zachowania, z którego naruszenie to wynika⁷⁷. Wnioski dotyczące zachowania są więc wyprowadzane z negatywnego rezultatu takiego zachowania — ten, kto wyrządza szkodę

⁷⁴ We wskazanym fragmencie przepisu chodzi o naruszenie integralności cielesnej.

⁷⁵ W oryginale przepis ten brzmi: „(1) Wer vorsätzlich oder fahrlässig das Leben, den Körper, die Gesundheit, die Freiheit, das Eigentum oder ein sonstiges Recht eines anderen widerrechtlich verletzt, ist dem anderen zum Ersatz des daraus entstehenden Schadens verpflichtet. (2) Die gleiche Verpflichtung trifft denjenigen, welcher gegen ein den Schutz eines anderen bezweckendes Gesetz verstößt. Ist nach dem Inhalt des Gesetzes ein Verstoß gegen dieses auch ohne Verschulden möglich, so tritt die Ersatzpflicht nur im Falle des Verschuldens ein”.

⁷⁶ B.S. Markesinis, J. Bell, A. Janssen: *Markesinis's German law of torts. A comparative treatise*, Oxford 2019, s. 49; a wcześniej B. Markesinis, H. Unberath: *The German Law of Torts. A Comparative Treatise*, London 2002, s. 79. Jako dominującą opisują tę teorię także np. H. Brox, W.-D. Walker: *Besonderes Schuldrecht*, München 2015, s. 545–546; G. Brüggemeier: *Haftungsrecht. Struktur, Prinzipien, Schutzbereich. Ein Beitrag zur Europäisierung des Privatrechts*, Berlin–Heidelberg–New York 2006, s. 42–43; W. Fikentscher, A. Heinemann: *Schuldrecht. Allgemeiner und Besonderer Teil*, Berlin–Boston 2017, s. 362, nb 596; M. Fuchs, W. Pauker, A. Baumgärtner: *Delikts- und Schadensersatzrecht*, Berlin–Heidelberg 2017, s. 89–90; D. Medicus, S. Lorenz: *Schuldrecht II. Besonderer Teil*, München 2018, s. 463; zob. też J. Esser, H.-L. Weyers: *Schuldrecht*, Bd. II, *Besonderer Teil. Teilband 2. Gesetzliche Schuldverhältnisse*, Heidelberg 2000, s. 557–558; N. Jansen: *Die Struktur des Haftungsrechts. Geschichte, Theorie und Dogmatik außervertraglicher Ansprüche auf Schadensersatz*, Tübingen 2003, s. 416–424; G. Wagner (w:) *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch*, Bd. 7, *Schuldrecht — Besonderer Teil IV, §§ 705–853, Partnerschaftsgesellschaftsgesetz, Produkthaftungsgesetz*, Hrsg. M. Habersack, München 2020, § 823, nb 4–27. W orzecznictwie zob. np. wyrok BGH z 13 marca 1979 r., VI ZR 117/77, *Neue Juristische Wochenschrift* (dalej: NJW) 1979, nr 27, s. 1351–1353.

⁷⁷ Zob. za wielu uzasadnienie wyroku BGH z 13 marca 1979 r., VI ZR 117/77, NJW 1979, nr 27, s. 1352; J. Esser, H.-L. Weyers: *Schuldrecht...*, *op. cit.*, s. 557; W. Fikentscher, A. Heinemann: *Schuldrecht...*, *op. cit.*, s. 362, nb 596 oraz s. 923, nb 1557; M. Fuchs, W. Pauker, A. Baumgärtner: *Delikts- und Schadensersatzrecht...*, *op. cit.*, s. 89–90; D. Medicus, S. Lorenz: *Schuldrecht II...*, *op. cit.*, s. 463; F. Fabricius: *Zur Dogmatik des „sonstigen Rechts“ gemäß § 823 Abs. 1 BGB*, *Archiv für die civilistische Praxis* 1961, t. 160, z. 4–5, s. 295; K. Larenz, C.W. Canaris: *Lehrbuch des Schuldrecht*, Bd. II, *Besonderer Teil, 2. Halbband*, München 1994, s. 362–371; J. Hager (w:) *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 2: Recht der Schuldverhältnisse § 823 A-D (Unerlaubte Handlungen 1 — Rechtsgüter und Rechte; Persönlichkeitsrecht; Gewerbebetrieb)*, Hrsg. H.P. Mansel, Berlin 2017, § 823, pkt A3, s. 59. Zob. też H. Stoll: *Unrechtstypen bei Verletzung absoluter Rechte*, *Archiv für die civilistische Praxis* 1963, t. 162, z. 3, s. 203–236. Jak zauważają W. Fikentscher, A. Heinemann: *Schuldrecht...*, *op. cit.*, s. 363, nb 598: „Durch das Abstellen auf den Schutzgesetzverstoß oder die Rechtsgutsverletzung wird das Rechtswidrigkeitsurteil vorfixiert”.

bezwzględnie chronionemu dobru lub prawu, działał bezprawnie, chyba że istnieje ku temu prawne usprawiedliwienie⁷⁸. Okolicznością, która może wyłączyć bezprawność naruszenia, jest istnienie „prawnie uznanej przyczyny” (*Rechtfertigungsgrund*), którą można określić jako kontratyp (w szerokim rozumieniu tego pojęcia)⁷⁹. Dla przykładu sytuacje takie są uregulowane w § 227 BGB (samoobrona), § 228 BGB (stan wyższej konieczności), § 229–231 BGB (samopomoc), § 904 BGB (stan wyższej konieczności w prawie rzeczowym) czy § 34 StGB (*Rechtfertigender Notstand* — stan wyższej konieczności wyłączający bezprawność w prawie karnym)⁸⁰.

Za poglądem przyjmującym stanowisko opowiadające się za bezprawnością skutku przemawiać ma to, że traktuje ono oddzielnie bezprawność (rozumianą jako naruszenie pewnych dóbr — *Güterverletzung*, a więc i praw podmiotowych, które te dobra chronią) oraz winę (rozumianą w sposób subiektywny)⁸¹. Przypisanie danemu podmiotowi winy na tle § 823 ust. 1 BGB może być zresztą rozważane dopiero wówczas, gdy przesłanka bezprawności została spełniona. Pogląd ten oddziela więc obiektywną bezprawność od subiektywnego zawinienia oraz pozwala przypisać zarzucalne naruszenie obowiązku staranności do pojęcia winy, a nie pojęcia bezprawności⁸².

Zagadnienie to zrodziło wątpliwości także w orzecznictwie. Największą dyskusję w tym zakresie wzbudziło uzasadnienie wyroku BGH z 4 marca 1957 r. (GSZ 1/56)⁸³. Interesujący i bardzo obrazowy jest stan faktyczny tej sprawy, który można w tym miejscu przytoczyć. Powód brał udział w uroczystości rodzinnej i zamierzał około godziny 0.30 wrócić do domu tramwajem obsługiwanym przez pozwane przedsiębiorstwo. Powód upadł podczas próby wejścia na przystanku na przednią platformę tramwaju, a następnie został potrącony przez samochód, na skutek czego prawa stopa powoda doznała tak poważnych obrażeń, że konieczna była amputacja

⁷⁸ W. Fikentscher, A. Heinemann: *Schuldrecht...*, *op. cit.*, s. 362, nb 596; por. też E. Deutsch: *Allgemeines Haftungsrecht*, Köln–Berlin–Bonn–München 1996, s. 154.

⁷⁹ Zob. za wielu H. Brox, W.-D. Walker: *Besonderes Schuldrecht...*, *op. cit.*, s. 545; G. Brüggemeier: *Haftungsrecht...*, *op. cit.*, s. 38; J. Esser, H.-L. Weyers: *Schuldrecht...*, *op. cit.*, s. 557; F. Fabricius: *Zur Dogmatik...*, *op. cit.*, s. 296; W. Fikentscher, A. Heinemann: *Schuldrecht...*, *op. cit.*, s. 362, nb 596 oraz s. 363, nb 598; M. Fuchs, W. Pauker, A. Baumgärtner: *Delikts- und Schadensersatzrecht...*, *op. cit.*, s. 90; J. Hager (w.): *J. von Staudingers Kommentar...*, *op. cit.*, § 823, pkt A3, s. 59; K. Larenz, C.W. Canaris: *Lehrbuch des Schuldrecht...*, *op. cit.*, s. 363.

⁸⁰ Zob. za wielu G. Brüggemeier: *Haftungsrecht...*, *op. cit.*, s. 38–39; M. Fuchs, W. Pauker, A. Baumgärtner: *Delikts- und Schadensersatzrecht...*, *op. cit.*, s. 90; K. Larenz, C.W. Canaris: *Lehrbuch des Schuldrecht...*, *op. cit.*, s. 363.

⁸¹ W. Fikentscher, A. Heinemann: *Schuldrecht...*, *op. cit.*, s. 362, nb 596; zob. też H. Brox, W.-D. Walker: *Besonderes Schuldrecht...*, *op. cit.*, s. 545–546, oraz N. Jansen: *Die Struktur...*, *op. cit.*, s. 424–431.

⁸² W. Fikentscher, A. Heinemann: *Schuldrecht...*, *op. cit.*, s. 362, nb 596: „Die h.L. orientiert also ihren Rechtswidrigkeitsbegriff im Wesentlichen am Erfolg (Güterverletzung), trennt objektive Rechtswidrigkeit von subjektiver Schuld und ordnet die (vorwerfbare) Sorgfaltspflichtverletzung der Schuld, nicht der Rechtswidrigkeit zu”; co do problemów dogmatycznych powstających na tym tle zob. szerokie rozważania, które czyni N. Jansen: *Die Struktur...*, *op. cit.*, s. 424–431 oraz tam podaną literaturę.

⁸³ Wyrok Wielkiego Senatu do spraw cywilnych BGH z 4 marca 1957 r., GSZ 1/56, NJW 1957, z. 21, s. 785–787.

nogi poniżej kolana. Powód zażądał naprawienia szkody od pozwanego przedsiębiorstwa, konduktora tramwaju i kierowcy auta. Podstawowym zagadnieniem rozpatrywanym w sprawie była odpowiedzialność deliktowa przedsiębiorstwa tramwajowego za osoby trzecie (konduktora tramwaju) na podstawie § 831 BGB, ale dla jej istnienia wykazać należało również nieprawidłowość zachowania konduktora tramwaju (jako podwładnego pozwanego przedsiębiorstwa). W tym kontekście pozwany wskazywał, że konduktor dał sygnał do ruszenia tramwaju, a motorniczy uruchomił tramwaj dopiero po tym, jak padło zaproszenie do wejścia do tramwaju i nikt nie zgłosił gotowości do wejścia do jego środka. Powód stał zaś obok grupy osób, które nie zamierzały jechać tramwajem, ale następnie postanowił nagle pośpieszyć za ruszającym już tramwajem i próbował do niego wskoczyć, co spowodowało wypadek. Po nadaniu sygnału awaryjnego motorniczy natychmiast się zaś zatrzymał. Zdaniem pozwanego powód za upadek „mógł winić tylko siebie”, także z tego względu, że w chwili zdarzenia był w stanie po spożyciu alkoholu. Niemiecki BGH w opisanym stanie faktycznym oddalił powództwo, wskazując, że zachowanie podwładnego pozwanego, które można zakwalifikować jako staranne („ostrożne”), nie może być zaklasyfikowane jako bezprawne.

Wyrok BGH z 4 marca 1957 r. (GSZ 1/56) wywołał ożywioną dyskusję w niemieckiej doktrynie. Przykładem tego były liczne artykuły, które ukazały się prawie od razu po dacie wydania wyroku⁸⁴, a następnie także monografie⁸⁵ oraz fragmenty rozdziałów podręczników⁸⁶. Dyskusja prowadzona w doktrynie niemieckiej w latach 50. i 60. XX w. (a więc ponad 60 lat temu!) doprowadziła do przedstawienia argumentów odrzucających koncepcję bezprawności skutku lub znacznie ją korygujących⁸⁷. Od tego czasu szeroko prezentowany jest również w literaturze niemieckiej pogląd kładący nacisk na ocenę bezprawności zachowania sprawcy

⁸⁴ F. Wieacker: *Rechtswidrigkeit und Fahrlässigkeit im Bürgerlichen Recht*, Juristen Zeitung 1957, nr 17, s. 535–537; H.C. Nipperdey: *Rechtswidrigkeit, Sozialadäquanz, Fahrlässigkeit, Schuld im Zivilrecht*, NJW 1957, nr 48, s. 1777 i n.; H.C. Nipperdey: *Rechtswidrigkeit und Schuld im Zivilrecht*, Versicherungsrecht. Karlsruher Forum 1959, s. 3–9; E. von Caemmerer: *Wandlungen des Deliktsrechts* (w:) E. von Caemmerer: *Gesammelte Schriften*, Bd. 1, *Rechtsvergleichung und Schuldrecht*, Tübingen 1968, s. 529–553 (artykuł pierwotnie opublikowany w 1960 r. w opracowaniu: *Hundert Jahre Deutsches Rechtsleben. Festschrift zum hundertjährigen Bestehen des Deutschen Juristentages 1860–1960. Tom 2*, Hrsg. E. von Caemmerer, E. Friesenhahn, R. Lange, Karlsruhe 1960); zob. też R. Zippelius: *Die Rechtswidrigkeit von Handlung und Erfolg*, Archiv für die civilistische Praxis 1958/1959, t. 157, z. 4, s. 390–398.

⁸⁵ R. Wiethölter: *Der Rechtfertigungsgrund des verkehrsrichtigen Verhaltens. Eine Studie zum zivilrechtlichen Unrecht*, Karlsruhe 1960; W. Münzberg: *Verhalten und Erfolg als Grundlagen der Rechtswidrigkeit und Haftung*, Frankfurt am Main 1966.

⁸⁶ L. Enneccerus, H.C. Nipperdey: *Allgemeiner Teil des bürgerlichen Rechts, Ein Lehrbuch*, Bd. 1, *Zweiter Halbband, Entstehung, Untergang und Veränderung der Rechte, Ansprüche und Einreden, Ausübung und Sicherung der Rechte*, Tübingen 1960, s. 1280–1301; zob. też w najnowszych wydaniach rozważania, które czynią J. Esser, H.-L. Weyers: *Schuldrecht...*, *op. cit.*, s. 556–560, oraz K. Larenz, C.W. Canaris: *Lehrbuch des Schuldrecht...*, *op. cit.*, s. 364–370; rozważania te czynione były już w wydaniach tych podręczników ukazujących się niedługo po opublikowaniu wyroku BGH z 4 marca 1957 r., GSZ 1/56.

⁸⁷ Por. za wielu: K. Larenz, C.W. Canaris: *Lehrbuch des Schuldrecht...*, *op. cit.*, s. 364–370; E. Deutsch, H.-J. Ahrens: *Deliktsrecht. Unerlaubte Handlungen, Schadensersatz, Schmerzensgeld*, München 2014, s. 38–39; G. Wagner: *Deliktsrecht*, München 2021, s. 45–49.

szkody⁸⁸ oparty na założeniu wywodzonym z prawa karnego, że sam skutek nie może być bezprawny, ponieważ tylko zachowanie człowieka może być kwalifikowane jako bezprawne, a więc tylko jemu można przypisać „cechę bezprawności”⁸⁹. Jednocześnie koncepcje te nie są jednolite, gdyż w tym kontekście dokonywane są w doktrynie niemieckiej inne jeszcze rozróżnienia oraz wytworzyły się dalsze teorie doprecyzowujące rozumienie bezprawności na tle § 823 ust. 1 BGB, które w tym miejscu można jedynie zarysować, gdyż ich pełne omówienie wymagałoby opracowania o charakterze monograficznym⁹⁰.

Zwolennicy koncepcji bezprawności zachowania wskazują, że typowe naruszenie wyliczonych w § 823 ust. 1 BGB dóbr i interesów prawnie chronionych, jeżeli nie zostało dokonane intencjonalnie (por. poniżej), nie jest automatycznie bezprawne. Dla wykazania istnienia bezprawności konieczne jest bowiem „coś ponadto”, a więc wskazanie, że zachowanie naruszcziela nie odpowiadało standardowi postępowania, którego obowiązek dochowania nałożony był na dany podmiot w danej sytuacji przez szczególną bezwzględnie obowiązującą i powszechną zasadę (normę) postępowania (tzw. *Verhaltensnorm*), która wyznacza właściwe zachowanie w konkretnej sytuacji⁹¹. Żaden system prawny nie powinien bowiem wymagać od osób mu podległych więcej niż starannego („ostrożnego”) zachowania, a zatem każdy, kto przestrzega należytej staranności wymaganej w obrocie, nie działa bezprawnie⁹². Zachowanie, które jest staranne („ostrożne”), nie może być z kolei zakwalifikowane jako bezprawne tylko przez sam skutek⁹³. Zgodnie z tą koncepcją wina (*Verschulden*) jest jednocześnie rozumiana jako możliwość subiektywnego przypisania takiej wadliwości (*Vorwerfbarkeit*).

⁸⁸ E. von Caemmerer: *Wandlungen des Deliktsrechts*..., op. cit., s. 543–545; K. Larenz, C.W. Canaris: *Lehrbuch des Schuldrecht*..., op. cit., s. 365; H.C. Nipperdey: *Rechtswidrigkeit*..., op. cit., s. 3–9; R. Wiethölter: *Der Rechtfertigungsgrund*..., op. cit., s. 1–65; zob. też rozważania, które czyni N. Jansen: *Die Struktur*..., op. cit., s. 417–431.

⁸⁹ E. Deutsch, H.-J. Ahrens: *Deliktsrecht*..., op. cit., s. 38; J. Esser, H.-L. Weyers: *Schuldrecht*..., op. cit., s. 171; K. Larenz, C.W. Canaris: *Lehrbuch des Schuldrecht*..., op. cit., s. 364–370; R. Zippelius: *Die Rechtswidrigkeit*..., op. cit., s. 398; N. Jansen: *Die Struktur*..., op. cit., s. 417; G. Wagner (w.): *Münchener Kommentar*..., op. cit., § 823, nb 6. Jak zauważa E. von Caemmerer: *Wandlungen des Deliktsrechts*..., op. cit., s. 543: „Im Deliktsrecht geht es allein um Handlungen oder Unterlassungen, die den Geboten oder Verboten der Rechtsordnung widersprechen und deshalb rechtswidrig genannt werden. Man kann in diesem Sinne nur von rechtswidrigen Handlungen, aber nicht von rechtswidrigen Handlungserfolgen sprechen”.

⁹⁰ Zob. szerzej np. E. Deutsch: *Allgemeines Haftungsrecht*..., op. cit., s. 154–162; N. Jansen: *Die Struktur*..., op. cit., s. 416–433. Zagadnienia te przybliżył czytelnikowi polskiemu: R. Freitag: *Illegality and Adequate Causation as Preconditions to Torts Liability under sec. 823 par. 1 of the German Civil Code* (w:) *Tort Law in Poland Germany and Europe*, Hrsg. B. Heiderhoff, G. Žmij, Munich 2009, s. 3–4.

⁹¹ Zob. uwagi, które czynią E. von Caemmerer: *Wandlungen des Deliktsrechts*..., op. cit., s. 543–545; E. Deutsch, H.-J. Ahrens: *Deliktsrecht*..., op. cit., s. 39; L. Enneccerus, H.C. Nipperdey: *Allgemeiner Teil*..., op. cit., s. 1280–1301; W. Fikentscher, A. Heinemann: *Schuldrecht*..., op. cit., s. 363, nb 598; H.C. Nipperdey: *Rechtswidrigkeit*..., op. cit., s. 3–4; zob. też R. Wiethölter: *Der Rechtfertigungsgrund*..., op. cit., s. 15–45.

⁹² Por. L. Enneccerus, H.C. Nipperdey: *Allgemeiner Teil*..., op. cit., s. 1283–1284; H.C. Nipperdey: *Rechtswidrigkeit und Schuld*..., op. cit., s. 4.

⁹³ Jako przykład podaje się brak możliwości przypisania odpowiedzialności maszyniście pociągu, który przejeżdża na torach osobę chcącą popełnić samobójstwo: L. Enneccerus, H.C. Nipperdey: *Allgemeiner Teil*..., op. cit., s. 1284; por. też zbliżone przykłady, które podają E. von Caemmerer: *Wandlungen des Deliktsrechts*..., op. cit., s. 551–552, oraz N. Jansen: *Die Struktur*..., op. cit., s. 420.

W tym kontekście niektórzy autorzy podkreślają, że dla stwierdzenia bezprawności należy wykazać, iż postępowanie danego sprawcy naruszyło nałożony na wszystkich ludzi ogólny obowiązek zachowania staranności/ostrożności (*allgemeine Sorgfaltspflicht*) i niewyrządzania szkody innym osobom⁹⁴. Potrzeba istnienia takiego właśnie ogólnego obowiązku, aby nie wyrządzać szkody innym, nałożonego na wszystkie podmioty prawa, a także jego obowiązywanie mają być oczywiste „w każdym cywilizowanym społeczeństwie”⁹⁵. Zakres i treść takiego ogólnego obowiązku zachowania staranności należy wyprowadzić z § 276 BGB, który nakłada na wszystkie podmioty w ich zwykłych codziennych sprawach⁹⁶ obowiązek dochowywania takiej staranności, jakiej wymaga się w danych okolicznościach. Wymagane od danego podmiotu zachowanie powinno być przy tym oceniane w sposób obiektywny. Przy określaniu takiego standardu zachowania należy brać pod uwagę społeczną użyteczność (*Sozialadäquanz*) danej działalności lub konkretnego zachowania⁹⁷. Względę zaś polityki prawa powinny dookreślać w ostateczności zarówno istnienie, jak i granice takich obowiązków mających wpływ na wyznaczanie bezprawności⁹⁸.

Przeciwko teorii bezprawności zachowania w każdej z powyższych wersji podnosi się to, że zbliża się ona do przyjęcia założenia, iż brak dochowania określonego standardu postępowania, a więc dochowania należytej staranności (ostrożności), powinien być uznany za element pojęcia bezprawności⁹⁹. Argumentem zaś przeciw łączeniu braku dochowania należytej staranności z bezprawnością jest to, że § 276, § 278 oraz § 823 BGB przyporządkowują zachowanie należytej staranności pojęciu niedbalstwa, a tym samym winie (rozumianej subiektywnie)¹⁰⁰. W tym kontekście zauważa się, że w prawie deliktów roszczenia o zaniechanie można podnosić przeciwko zachowaniom, które są obiektywnie bezprawne, choćby były one staranne¹⁰¹. Na tle wyroku BGH z 4 marca 1957 r. (GSZ 1/56) zauważono również, że występujące w doktrynie i orzecznictwie sformułowanie, iż „system prawny nie może wymagać od danego podmiotu czegoś więcej niż starannego zachowania”, jest nieprawidłowe, a jego nieprawidłowość tkwi w użytym zwrocie „wymagać”. System prawny wiąże bowiem określone konsekwencje prawne z obiek-

⁹⁴ Zob. szeroko L. Enneccerus, H.C. Nipperdey: *Allgemeiner Teil...*, *op. cit.*, s. 1281–1295.

⁹⁵ B.S. Markesinis, J. Bell, A. Janssen: *Markesinis's German law of torts...*, *op. cit.*, s. 51: „Alternatively, it could be shown that the defendant's conduct violated the general duty imposed upon all human beings to take care not to inflict injury on others. The need for such a duty is obvious in every civilised society”.

⁹⁶ W § 276 BGB ustawodawca posługuje się pojęciem staranności „w obrocie” — *im Verkehr*. Przez to pojęcie rozumie się staranność, której dany podmiot powinien dochowywać w ramach prowadzonej przez siebie działalności.

⁹⁷ J. Esser, H.-L. Weyers: *Schuldrecht...*, *op. cit.*, s. 559; B.S. Markesinis, J. Bell, A. Janssen: *Markesinis's German law of torts...*, *op. cit.*, s. 51; co do krytyki tego pojęcia R. Wiethölter: *Der Rechtfertigungsgrund...*, *op. cit.*, s. 56–57.

⁹⁸ Por. J. Esser, H.-L. Weyers: *Schuldrecht...*, *op. cit.*, s. 559.

⁹⁹ Zob. uwagi, które czynią W. Fikentscher, A. Heinemann: *Schuldrecht...*, *op. cit.*, s. 363, nb 597.

¹⁰⁰ *Ibidem*.

¹⁰¹ E. Deutsch: *Allgemeines Haftungsrecht...*, *op. cit.*, s. 155; W. Fikentscher, A. Heinemann: *Schuldrecht...*, *op. cit.*, s. 363, nb 597.

tywnymi naruszeniami, jednocześnie mogą łączyć inne (także surowsze) konsekwencje prawne z naruszeniami, które można danemu podmiotowi zarzucić¹⁰².

Podkreślić należy jednak także, że koncepcji bezprawności skutku jej przeciwnicy zarzucają też to, że na jej tle nie do końca jasne ma być pojęcie „naruszenia”, które ma być uznane za pojęcie podstawowe dla możliwości zastosowania tej teorii¹⁰³. W tym kontekście czyni się w literaturze rozróżnienia na **naruszenia bezpośrednie oraz naruszenia pośrednie**¹⁰⁴. Podkreśla się, że koncepcja bezprawności zachowania jest właściwsza we wszystkich przypadkach zachowań, które naruszają w sposób pośredni dobra i interesy chronione w § 823 ust. 1 BGB (określanych jako *mittelbare Verletzungshandlung* lub *mittelbare Schädigungshandlung*). W przypadku zachowań, które „bezpośrednio” nie naruszają danego prawa lub interesu chronionego, istnienie bezprawności ma być zależne od naruszenia przez dane działanie obiektywnych zasad postępowania¹⁰⁵. Koncepcja bezprawności skutku ma być z kolei bardziej odpowiednim podejściem we wszystkich przypadkach dotyczących tzw. naruszeń bezpośrednich (*unmittelbare Eingriffe*) praw i interesów bezwzględnie chronionych w § 823 ust. 1 BGB¹⁰⁶. W wypadku naruszeń pośrednich nie jest bowiem jasne, jakie zachowanie prowadzi „w sensie prawnym” do powstania szkody¹⁰⁷. Gdyby bowiem przyjąć, że wystarczające jest „przyczynienie się” przez dany podmiot do powstania naruszenia, to producent lub sprzedawca samochodu mógłby być odpowiedzialny za szkody spowodowane po jakimś czasie na skutek wypadku, w którym auto to uczestniczyło¹⁰⁸. Ponadto problemem mogłoby być zastosowanie koncepcji bezprawności skutku do **odpowiedzialności za zaniechania**¹⁰⁹.

¹⁰² W. Fikentscher, A. Heinemann: *Schuldrecht*..., *op. cit.*, s. 363, nb 597.

¹⁰³ D. Medicus, S. Lorenz: *Schuldrecht II*..., *op. cit.*, s. 464.

¹⁰⁴ H. Brox, W.-D. Walker: *Besonderes Schuldrecht*..., *op. cit.*, s. 546–547; E. von Caemmerer: *Wandlungen des Deliktsrechts*..., *op. cit.*, s. 547–548; J. Hager (w.): *J. von Staudingers Kommentar*..., *op. cit.*, § 823, pkt A3, s. 59; N. Jansen: *Die Struktur*..., *op. cit.*, s. 421–422; K. Larenz, C.W. Canaris: *Lehrbuch des Schuldrecht*..., *op. cit.*, s. 365–366; D. Medicus, S. Lorenz: *Schuldrecht II*..., *op. cit.*, s. 461 i 464; H. Stoll: *Unrechtstypen*..., *op. cit.*, s. 205–229; G. Wagner (w.): *Münchener Kommentar*..., *op. cit.*, § 823, nb 7.

¹⁰⁵ H. Brox, W.-D. Walker: *Besonderes Schuldrecht*..., *op. cit.*, s. 547; W. Fikentscher, A. Heinemann: *Schuldrecht*..., *op. cit.*, s. 363, nb 598; K. Larenz, C.W. Canaris: *Lehrbuch des Schuldrecht*..., *op. cit.*, s. 365–366; G. Wagner (w.): *Münchener Kommentar*..., *op. cit.*, § 823, nb 7.

¹⁰⁶ H. Brox, W.-D. Walker: *Besonderes Schuldrecht*..., *op. cit.*, s. 546; W. Fikentscher, A. Heinemann: *Schuldrecht*..., *op. cit.*, s. 363, nb 598; H. Stoll: *Unrechtstypen*..., *op. cit.*, s. 205–229; E. Deutsch: *Fahrlässigkeit und erforderliche Sorgfalt*, Köln–Berlin–Bonn–München 1995, s. 229; z kolei D. Medicus, S. Lorenz: *Schuldrecht II*..., *op. cit.*, s. 464, zauważają, że „bezpośredniość naruszenia” oznacza, że skutek naruszenia jest tak „nieodłączny” od sposobu działania, że przypisanie go osobie działającej jest oczywiste.

¹⁰⁷ Przykładowo zadaje się pytania o to, czy dany podmiot rzeczywiście bezprawnie uszkodził ciało innej osoby, jeżeli jedynie źle oświetlił wejście do domu, w wyniku czego inna osoba upadła w ciemności i złamała nogę (D. Medicus, S. Lorenz: *Schuldrecht II*..., *op. cit.*, s. 464); por. też E. von Caemmerer: *Wandlungen des Deliktsrechts*..., *op. cit.*, s. 547; K. Larenz, C.W. Canaris: *Lehrbuch des Schuldrecht*..., *op. cit.*, s. 366.

¹⁰⁸ E. Deutsch: *Fahrlässigkeit*..., *op. cit.*, s. 226–227; E. Deutsch, H.-J. Ahrens: *Deliktsrecht*..., *op. cit.*, s. 38. Za literaturą niemiecką w literaturze polskiej przykład ten podaje: M. Wilejczyk: *Teorie prawa deliktów*..., *op. cit.*, s. 28.

¹⁰⁹ Tak m.in. L. Enneccerus, H.C. Nipperdey: *Allgemeiner Teil*..., *op. cit.*, s. 1287; D. Medicus, S. Lorenz: *Schuldrecht II*..., *op. cit.*, s. 464; zob. też K. Larenz, C.W. Canaris: *Lehrbuch des Schuldrecht*..., *op. cit.*, s. 366, oraz N. Jansen: *Die Struktur*..., *op. cit.*, s. 422 i tam wskazaną literaturę.

W świetle tych poglądów koncepcja bezprawności skutku co prawda byłaby prawie nie relewantna, ale zostałaby faktycznie ograniczona jedynie do naruszeń bezpośrednich polegających na działaniu.

Podkreślić należy również, że nawet zwolennicy koncepcji bezprawności skutku przyznają, że niekiedy to powód musi udowodnić, iż dane zachowanie naruszydiciela było bezprawne. Wynika to stąd, że w niektórych przypadkach obiektywne określenie stanu faktycznego rodzącego odpowiedzialność deliktową nie może być określone *ex ante* w sposób precyzyjny¹¹⁰. Z samego naruszenia nie można więc wyprowadzić wniosku co do zaistnienia bezprawności¹¹¹. Dotyczy to naruszenia tzw. innych praw (*sonstige Rechte*) niewskazanych wprost w § 823 ust. 1 BGB, lecz wyodrębnionych w orzecznictwie, takich jak: ogólne prawo osobistości (*allgemeines Persönlichkeitsrecht*) oraz prawo do prowadzenia działającego przedsiębiorstwa (*Recht am eingerichteten und ausgeübten Gewerbebetrieb*)¹¹². W takich przypadkach chroniony interes ma „mniej wyraźne kontury” niż w wypadku praw chronionych w sposób wyraźny w § 823 § 1 BGB (takich jak nietykalność cielesna lub prawo własności)¹¹³. Dlatego powszechnie podkreśla się w literaturze niemieckiej, że w takich przypadkach bezprawność zachowania szkodzącego nie jest domniemywana, ale musi zostać w każdym przypadku pozytywnie wykazana przez powoda¹¹⁴. W wypadku naruszenia takich „praw ramowych” (*Rahmenrechte*) konieczne jest bowiem wzięcie pod uwagę również praw innych podmiotów (a więc trzeba dokonać „ważenia” wszystkich tych praw)¹¹⁵.

W kontekście obu tych koncepcji czyni się również rozróżnienia na **naruszenia umyślne** oraz **naruszenia nieumyślne**. Przyjmuje się, że naruszenia umyślne zawsze są bezprawne¹¹⁶. W odniesieniu zaś do naruszeń nieumyślnych należy dokonywać

¹¹⁰ D. Medicus, S. Lorenz: *Schuldrecht II*..., *op. cit.*, s. 463; G. Wagner (w:) *Münchener Kommentar*..., *op. cit.*, § 823, nb 7.

¹¹¹ Por. J. Hager (w:) *J. von Staudingers Kommentar*..., *op. cit.*, § 823, pkt A3, s. 59; K. Larenz, C.W. Canaris: *Lehrbuch des Schuldrecht*..., *op. cit.*, s. 363; D. Medicus, S. Lorenz: *Schuldrecht II*..., *op. cit.*, s. 463; G. Wagner (w:) *Münchener Kommentar*..., *op. cit.*, § 823, nb 7.

¹¹² Uzasadnienie wyroku BGH z 13 marca 1979 r., VI ZR 117/77, NJW 1979, nr 27, s. 1352; H. Brox, W.-D. Walker: *Besonderes Schuldrecht*..., *op. cit.*, s. 547–550; W. Fikentscher, A. Heinemann: *Schuldrecht*..., *op. cit.*, s. 363, nb 598; M. Fuchs, W. Pauker, A. Baumgärtner: *Delikts- und Schadensersatzrecht*..., *op. cit.*, s. 48–49; J. Hager (w:) *J. von Staudingers Kommentar*..., *op. cit.*, § 823, pkt A3, s. 59; K. Larenz, C.W. Canaris: *Lehrbuch des Schuldrecht*..., *op. cit.*, s. 363; D. Medicus, S. Lorenz: *Schuldrecht II*..., *op. cit.*, s. 463; G. Wagner (w:) *Münchener Kommentar*..., *op. cit.*, § 823, nb 7.

¹¹³ D. Medicus, S. Lorenz: *Schuldrecht II*..., *op. cit.*, s. 463; G. Wagner (w:) *Münchener Kommentar*..., *op. cit.*, § 823, nb 7.

¹¹⁴ Zob. za wielu: M. Fuchs, W. Pauker, A. Baumgärtner: *Delikts- und Schadensersatzrecht*..., *op. cit.*, s. 49 i 77; J. Hager (w:) *J. von Staudingers Kommentar*..., *op. cit.*, § 823, pkt A3, s. 59; K. Larenz, C.W. Canaris: *Lehrbuch des Schuldrecht*..., *op. cit.*, s. 363; G. Wagner (w:) *Münchener Kommentar*..., *op. cit.*, § 823, nb 7.

¹¹⁵ M. Fuchs, W. Pauker, A. Baumgärtner: *Delikts- und Schadensersatzrecht*..., *op. cit.*, s. 77; D. Medicus, S. Lorenz: *Schuldrecht II*..., *op. cit.*, s. 463; G. Wagner (w:) *Münchener Kommentar*..., *op. cit.*, § 823, nb 7.

¹¹⁶ G. Brüggemeier: *Haftungsrecht*..., *op. cit.*, s. 37; J. Esser, H.-L. Weyers: *Schuldrecht*..., *op. cit.*, s. 557; G. Wagner: *Deliktsrecht*..., *op. cit.*, s. 45. Powszechnie wskazuje się bowiem, że umyślne naruszenie cudzych praw i umyślna w nie ingerencja nie mogą być dopuszczalne oraz tolerowane przez system prawny — tak np. B. Markesinis, H. Unberath: *The German Law of Torts*..., *op. cit.*, s. 81 („The intentional interference with any of the

każdorazowo oceny tego, czy dane zachowanie było bezprawne¹¹⁷. Dlatego też niektórzy autorzy w przypadku naruszeń umyślnych sugerują zastosowanie koncepcji bezprawności skutku, a w przypadku naruszeń nieumyślnych — koncepcji bezprawności zachowania¹¹⁸. Przy przyjęciu takiego założenia druga z tych koncepcji nie znajdowałaby zastosowania do zachowań umyślnych.

Przedstawiony powyżej stan dyskusji doktryny niemieckiej podsumował G. Wagner, zauważając, że terminy „bezprawność skutku” i „bezprawność zachowania” są obecnie mylące, ponieważ doktryna bezprawności skutku nie wyjaśnia tego pojęcia jako zwykłego naruszenia praw chronionych, ale raczej opisuje warunki, w których zachowanie człowieka zasługuje na określenie „bezprawny”; stąd spór toczy się wokół pytania, czy do zakwalifikowania czynu jako bezprawnego wystarcza samo spowodowanie naruszenia dobra prawnego — taki jest punkt widzenia doktryny bezprawności skutku — czy też ocena bezprawności wymaga dodatkowo, aby czyn był sprzeczny z obowiązkiem, tj. aby sprawca deliktu działał umyślnie lub niedbale¹¹⁹. Stąd analiza sporów istniejących w prawie niemieckim na tle omawianego zagadnienia prowadzi niektórych autorów do wniosku, że w praktyce obie teorie nie różnią się znacząco od siebie i w zdecydowanej większości przypadków prowadzą do tych samych rezultatów¹²⁰. Spór ten ma też mieć niewielkie znaczenie praktyczne¹²¹. W praktyce ma nie mieć bowiem większego znaczenia to, czy potencjalna odpowiedzialność sprawcy deliktu na podstawie § 823 ust. 1 BGB zostanie wyłączona ze względu na brak bezprawności zachowania sprawcy, czy też brak

enumerated interests cannot and will not be condoned by the legal order”) oraz E. von Caemmerer: *Wandlungen des Deliktsrechts...*, op. cit., s. 484 („Daß vorsätzliche Verletzungen eines Menschen oder fremder Rechte rechtswidrig sind, erscheint überall als selbstverständlich”).

¹¹⁷ J. Esser, H.-L. Weyers: *Schuldrecht...*, op. cit., s. 557; G. Wagner: *Deliktsrecht...*, op. cit., s. 45; zob. też E. von Caemmerer: *Wandlungen des Deliktsrechts...*, op. cit., s. 484–485, oraz G. Wagner (w.): *Münchener Kommentar...*, op. cit., § 823, nb 6.

¹¹⁸ E. von Caemmerer: *Wandlungen des Deliktsrechts...*, op. cit., s. 484–485 i 488; J. Esser, H.-L. Weyers: *Schuldrecht...*, op. cit., s. 557; G. Wagner: *Deliktsrecht...*, op. cit., s. 45; zob. też G. Wagner (w.): *Münchener Kommentar...*, op. cit., § 823, nb 6.

¹¹⁹ G. Wagner: *Deliktsrecht...*, op. cit., s. 45; podobnie przyjmują D. Medicus, S. Lorenz: *Schuldrecht II...*, op. cit., s. 463. Z kolei K. Larenz, C.W. Canaris: *Lehrbuch des Schuldrecht...*, op. cit., s. 367, jako różnicę między teorią bezprawności skutku a teorią bezprawności zachowania wskazują to, że dla tej pierwszej teorii decydujące znaczenie ma ochrona naruszonego dobra prawnego jako takiego, a dla drugiej uwaga skupiona jest na szczególnym sposobie, w jaki sprawca deliktu obchodzi się z danym dobrem prawnym („Zugleich wird daraus der Unterschied zwischen Erfolgs- und Verhaltensunrecht gut deutlich: Bei ersterem ist die Schutzwürdigkeit des betroffenen Rechtsguts als solche ausschlaggebend, bei letzterem steht dagegen die besondere Art und Weise, in der der Täter mit diesem umgeht, im Mittelpunkt des rechtlichen Unwerturteils”). Na kwestię tę zwraca uwagę w polskiej literaturze J. Kuźmicka-Sulikowska: *Odpowiedzialność deliktowa...*, op. cit., s. 109.

¹²⁰ Zob. N. Jansen: *Die Struktur...*, op. cit., s. 416 oraz podana tamże w przyp. 156 dalsza literatura. Jak zauważają H. Brox, W.-D. Walker: *Besonderes Schuldrecht...*, op. cit., s. 545: „Beide Ansichten führen [...] bei § 823 I regelmäßig nicht zu unterschiedlichen Ergebnissen”; podobnie przyjmują B.S. Markesinis, J. Bell, A. Janssen: *Markesinis's German law of torts...*, op. cit., s. 51: „In practical terms, however, these two theories will, in the vast majority of cases, produce the same result, for it makes little practical [podkreślenie autorów] difference if one's liability under § 823 I BGB is excluded for lack of fault or unlawfulness”.

¹²¹ Jak zauważają M. Fuchs, W. Pauker, A. Baumgärtner: *Delikts- und Schadensersatzrecht...*, op. cit., s. 90, przyp. 294: „die praktische Bedeutung des Meinungsstreites äußerst gering ist”.

możliwości przypisania mu winy¹²². Niektórzy autorzy są zdania, że trudno jest sobie wyobrazić przypadek, który zwolennicy bezprawności skutku („teorii starej”) i bezprawności zachowania („teorii nowej”) rozwiązałiby w odmienny sposób¹²³. Jako jedyne sfery, w których różnice między tymi teoriami mogłyby mieć potencjalne znaczenie, wskazuje się dopuszczalność powództwa deliktowego o charakterze zapobiegawczym o zaniechanie określonych działań (tzw. *Unterlassungsklage*) i usunięcie naruszenia (tzw. *Beseitigungsklage*)¹²⁴, odpowiedzialność za podwładnego (§ 831 BGB)¹²⁵ czy zakres uprawnienia do obrony koniecznej (§ 227 BGB)¹²⁶. W doktrynie dostrzega się także zbliżenie poglądów poszczególnych autorów wypowiadających się na ten temat¹²⁷. Mimo kontrowersyjności tego zagadnienia niekiedy podnosi się jednak, że w literaturze niemieckiej przeważają obecnie poglądy odnoszące bezprawność do zachowania sprawcy szkody¹²⁸.

VI. PRÓBA ODNIESIENIA OBU KONCEPCJI DO PRAWA POLSKIEGO

1. ODPOWIEDZIALNOŚĆ ZA SZKODĘ WYRZĄDZONĄ WYDANIEM NIEZGODNEGO Z PRAWEM ORZECZENIA

Rozważyć należy, na ile odwoływanie się do koncepcji bezprawności skutku i bezprawności zachowania — poza „samą nazwą” — rzeczywiście oddaje to,

¹²² H. Brox, W.-D. Walker: *Besonderes Schuldrecht*..., *op. cit.*, s. 545–546.

¹²³ H. Kötz: *Deliktsrecht*, Neuwied 1996, s. 42.

¹²⁴ E. von Caemmerer: *Wandlungen des Deliktsrechts*..., *op. cit.*, s. 546–547; H. Brox, W.-D. Walker: *Besonderes Schuldrecht*..., *op. cit.*, s. 546; N. Jansen: *Die Struktur*..., *op. cit.*, s. 422–423; co do szerszego przedstawienia pierwszej z tych konstrukcji w prawie niemieckim zob. w literaturze polskiej W. Borysiak: *O konstrukcji prawnej roszczenia o zapobieżenie szkodzie* (w:) *Opus Auctorem Laudat. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Monice Czajkowskiej-Dąbrowskiej*, pod red. K. Szczepanowskiej-Kozłowskiej, I. Matusiaka, Ł. Zelechowskiego, Warszawa 2019, s. 792–793.

¹²⁵ H. Brox, W.-D. Walker: *Besonderes Schuldrecht*..., *op. cit.*, s. 546; por. też E. von Caemmerer: *Wandlungen des Deliktsrechts*..., *op. cit.*, s. 529 i 545.

¹²⁶ E. von Caemmerer: *Wandlungen des Deliktsrechts*..., *op. cit.*, s. 546.

¹²⁷ Por. np. W. Fikentscher, A. Heinemann: *Schuldrecht*..., *op. cit.*, s. 363, nb 598; G. Wagner (w:) *Münchener Kommentar*..., *op. cit.*, § 823, nb 7; w literaturze polskiej zwraca na to uwagę A. Pązik: *Wyłączenie*..., *op. cit.*, s. 52–53 i 137.

¹²⁸ Tak uznają np. B. S. Markesinis, J. Bell, A. Janssen: *Markesinis's German law of torts*..., *op. cit.*, s. 51, oraz R. Freitag: *Illegality*..., *op. cit.*, s. 4 („[...] the *Theorie vom Erfolgsunrecht* has been nowadays replaced by the *Theorie vom Verhaltensunrecht*”); podobnie G. Wagner (w:) *Münchener Kommentar*..., *op. cit.*, § 823, nb 5, określiła doktrynę bezprawności skutku jako obecnie jedynie sporadycznie występującą („[...] einer früher herrschenden, heute nur noch vereinzelt vertretenen Lehre [...]”). Z kolei N. Jansen: *Die Struktur*..., *op. cit.*, s. 421–422, uznał, że choć teoria bezprawności zachowania w swojej czystej formie jest obecnie w prawie niemieckim poglądem mniejszościowym, to stojące za nią podstawowe założenia zostały prawie powszechnie przyjęte w doktrynie niemieckiej; autor ten podtrzymał ten pogląd także w nowszej edycji swojej publikacji — zob. N. Jansen: *The structure of tort law. History, theory, and doctrine of non-contractual claims for compensation* (tłum. S. Steel), Oxford 2021, s. 313–314.

co rozumie się przez te pojęcia w prawie niemieckim. Poniżej wskazane zostaną podstawowe problemy związane z przeniesieniem tych koncepcji do prawa polskiego.

Rozpocząć należy od tego, że odwoływanie się do koncepcji bezprawności skutku i bezprawności zachowania w zakresie odpowiedzialności za szkody wynikające z niezgodnych z prawem orzeczeń sądowych może budzić wątpliwości. Wynikają one przy tym także z innych okoliczności niż ogromna niejednorodność uzasadnień analizowanych orzeczeń i brak precyzji terminologicznej w ich treści.

Przede wszystkim dostrzec można, że rzeczywiście tzw. szeroka wykładnia pojęcia „niezgodności z prawem” orzeczenia prezentowana niekiedy w doktrynie (gdyż niepodzielana w orzecznictwie) koncentruje się wyłącznie „na skutku”, a więc na tym, że dane orzeczenie jest „w jakiś sposób nieprawidłowe (wadliwe)”, a nie na zachowaniu, które do niego doprowadziło. Takie też odwołanie do samej „obiektywnej bezprawności/wadliwości” orzeczenia można spotkać również w orzecznictwie (por. pierwszy kierunek wykładni opisany w pkt II). Autorzy przyjmujący szerokie rozumienie pojęcia niezgodności orzeczenia z prawem koncentrują się więc na wyniku (skutku) w postaci powstania wadliwego orzeczenia, a nie na wadliwości działań sędziego prowadzących do jego wydania. Ta ostatnia kwestia — jak zauważono w poprzednim punkcie — może być jednak w nowszej literaturze niemieckiej uznana za istotę koncepcji bezprawności skutku. Ponieważ cechą bezprawności można przypisać jedynie zachowaniu człowieka, to i nie można uznać, że „orzeczenie jest bezprawne”, lecz jedynie możliwe jest przyjęcie, że zachowanie sędziego prowadzące do jego wydania jest bezprawne.

Ponadto, w przeciwieństwie do koncepcji przyjętych w prawie niemieckim, ani polska literatura, ani polskie orzecznictwo nie posługują się założeniem o istnieniu domniemania wadliwości działania sędziego wywodzonego z faktu merytorycznej nieprawidłowości wydanego przez niego orzeczenia. Nie przyjmuje się więc jakiegokolwiek „domniemania”, że samo zachowanie sędziego w danej sprawie, które doprowadziło do „wydania niezgodnego z prawem orzeczenia”, było *per se* wadliwe. Wynika to zapewne z opisanego już wcześniej założenia, że niezgodne z prawem jest samo orzeczenie, a nie postępowanie sędziego, które doprowadziło do jego wydania. W praktyce wadliwość postępowania sędziego będzie oczywiście prowadziła do tego, że wydane przez niego orzeczenie będzie nieprawidłowe.

Warto zwrócić również uwagę na to, że w przypadkach odpowiedzialności za szkody wynikające z niezgodnych z prawem orzeczeń sądowych nie dochodzi zazwyczaj do bezpośredniego naruszenia prawnie chronionych dóbr lub interesów. Wydanie orzeczenia sądowego nie narusza zazwyczaj czyjegoś życia i zdrowia (lub innych dóbr osobistych), a co najwyżej (i to w sposób często pośredni) własność lub wolność. Stąd można postawić tezę, że przypadki wydania wadliwego orzeczenia w prawie niemieckim — nawet w sytuacji istnienia zbliżonych przepisów w regulacjach odnoszących się do postępowania cywilnego — byłyby bardziej kwalifiko-

wane jako rodzące odpowiedzialność na podstawie § 823 ust. 2 BGB, a nie § 823 ust. 1 BGB. Przypadki szkód tzw. czysto ekonomicznych (*reine Vermögensschäden*, tzw. *pure economic loss*), zwłaszcza wyrządzonych w sposób pośredni, trudno wpisać w koncepcję bezprawności skutku, gdyż celem § 823 ust. 1 BGB było przecież wyłączenie *ab initio* generalnej odpowiedzialności za powstanie szkód tego typu.

Zauważyć należy również, że pojęcie „niezgodności z prawem” w rozumieniu art. 77 ust. 1 Konstytucji RP oraz art. 417 § 1 k.c. powinno być rozumiane wężiej niż pojęcie „bezprawności”, którym posługuje się doktryna prawa cywilnego, czego skutkiem jest między innymi to, że nie obejmuje ono sprzeczności zachowań z zasadami współżycia społecznego. Kwestia ta nie musi wyłączać *per se* możliwości posługiwania się w odniesieniu do takich sytuacji pojęciami „bezprawności skutku” i „bezprawności zachowania”. Należy mieć jednak świadomość, że w odniesieniu do odpowiedzialności za wadliwe orzeczenia poprawniejsze terminologicznie wydawałoby się posługiwanie terminami „niezgodność skutku z prawem” albo „niezgodność zachowania z prawem”.

Z tych wszystkich względów można uznać, że odwołanie się do pojęć bezprawności skutku i bezprawności zachowania na tle odpowiedzialności za szkody wynikające z niezgodnych z prawem orzeczeń sądowych można zakwalifikować w prawie polskim jako kontrowersyjne. Odwołanie to jest jedynie o tyle „ładnie brzmiące” i „zbliżone”, że nawiązuje do tego, że jakiś skutek ma nastąpić i jest on podstawą stwierdzenia niezgodności z prawem orzeczenia (jego „bezprawności”). Poza tym ten przypadek odpowiedzialności deliktowej nie ma wiele wspólnego z koncepcją niemiecką, która opiera się na założeniu, że system prawny chroni pewne dobra prawami podmiotowymi o charakterze bezwzględnym, a ich naruszenie traktowane jest jako skutek rozstrzygający o wadliwości danego zachowania (ewentualnie tworzy domniemanie jego wadliwości). Co najwyżej można więc twierdzić, że nazwa koncepcji wypracowanych w prawie niemieckim „dobrze pasuje”, aby oddać to, że w prawie polskim niezgodność z prawem ma dotyczyć zachowania sędziego (lub sędziów) jako osoby fizycznej (lub osób fizycznych) wydającego (wydających) dane orzeczenie (co zresztą przyjął Trybunał Konstytucyjny w swoim orzecznictwie). W nawiązaniu do terminologii przyjętej w lingwistyce można więc powiedzieć, że odwołanie się do koncepcji bezprawności skutku i bezprawności zachowania w zakresie odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną wydaniem niezgodnego z prawem orzeczenia powinno być w prawie polskim zakwalifikowane jako tzw. fałszywy przyjaciel (*false friend*)¹²⁹ — koncepcja z innego

¹²⁹ Dość dobrze oddaje to definicja tego pojęcia — niewątpliwie zaczerpnięta z języka potocznego — przyjęta w Wikipedii: „false friend is a word in a different language that looks or sounds similar to a word in a given language, but differs significantly in meaning” (https://en.wikipedia.org/wiki/False_friend) [dostęp: czerwiec 2025 r.]; podobnie według Cambridge Dictionary *false friend* to „a word that is often confused with a word in another language with a different meaning because the two words look or sound similar” (<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/false-friend>) [dostęp: czerwiec 2025 r.].

systemu prawnego, która wygląda podobnie do koncepcji mogącej być przyjętą w prawie polskim, ale które ma inny kontekst i w przeważającej mierze inne znaczenie.

2. OCHRONA DÓBR OSOBISTYCH

W przeciwieństwie do rozważań poczynionych w poprzednim punkcie można uznać, że odniesienia do pojęć bezprawności skutku i bezprawności zachowania na gruncie brzmienia art. 23 i art. 24 k.c. oraz systemu ochrony dóbr osobistych są zasadniczo zbliżone do rozumienia tych pojęć w prawie niemieckim. Przeważająca większość orzecznictwa i doktryny traktuje bowiem każdorazowe naruszenie dóbr osobistych jako element przesądzający o bezprawności zachowania naruszciciela ze względu na fakt ochrony tych dóbr prawami podmiotowymi o charakterze bezwzględnym. Przy bardziej szczegółowym przyjrzeniu się obu systemom prawnym można jednak dostrzec, że rozważania polskie nie zawsze oddają szczegółowe różnice występujące w doktrynie niemieckiej. Nie powinien być to jednak zarzut o tyle, że każdy system prawny może posługiwać się pojęciami zbliżonymi do tych, które występują w innym systemie prawnym, mając jednak w tle świadomość pewnych mniejszych lub większych różnic istniejących między tymi systemami. W zakresie takich podstawowych różnic odwołać się można do: (1) kategorii dóbr osobistych podlegających ochronie; (2) naruszeń umyślnych i nieumyślnych; (3) naruszeń bezpośrednich i pośrednich.

W tym pierwszym zakresie dostrzec można, że proste przyjęcie w prawie polskim (w odwołaniu do niemieckiej koncepcji bezprawności skutku), iż każde naruszenie dóbr osobistych przesądza o bezprawności czynu, który do niego doprowadził, pomija to, że w prawie niemieckim dość zgodnie uznaje się, iż koncepcja ta nie odnosi się do ogólnego prawa osobistości (*allgemeines Persönlichkeitsrecht*) jako jednego z praw ramowych, ale jedynie do praw wyraźnie wymienionych w § 823 ust. 1 BGB. Wśród tych ostatnich praw do dóbr osobistych, w znaczeniu, w jakim pojęciem tym posługuje się art. 23 k.c., można zaliczyć jedynie: życie, ciało (integralność cielesną), zdrowie i wolność. Rozróżnienie to jest ważne, ponieważ w prawie niemieckim przyjęcie koncepcji bezprawności skutku w odniesieniu do naruszenia ogólnego prawa osobistości tworzyłoby konieczność przyjęcia każdorazowo domniemania bezprawności jego naruszenia. Tego zaś doktryna i orzecznictwo niemieckie, ze względów podanych powyżej w pkt V, stara się uniknąć. Na gruncie prawa polskiego przyjęcie koncepcji bezprawności skutku w odniesieniu do naruszenia wszelkich dóbr osobistych (a więc nie tylko tych najważniejszych, jak życie czy zdrowie) rodziłoby różnorakie problemy z pozostającymi ze sobą w stałym konflikcie — a zarazem konstytucyjnie chronionymi — dobrami osobistymi, takimi jak na przykład wolność słowa z jednej strony, a prywatność lub cześć z drugiej

strony¹³⁰. W wielu przypadkach ocena wystąpienia bezprawności naruszenia niektórych dóbr osobistych wymaga bowiem balansowania wchodzących w rachubę dóbr i wartości przy uwzględnieniu wszystkich okoliczności faktycznych i prawnych danego przypadku¹³¹. W przypadku przyznania w okolicznościach danej sprawy większej wagi i znaczenia innej wartości pozostającej w konflikcie z prawem osobistym uprawnionego działania podjęte w celu realizacji tej wartości (stanowiące zarazem źródło naruszenia dobra osobistego) nie będą bezprawne¹³². Przyjęcie, że w prawie polskim koncepcja bezprawności skutku obowiązuje na tle ochrony wszystkich dóbr osobistych, powodowałoby, że powstawałyby liczne problemy z uzasadnianiem tego, dlaczego pewne naruszenia dóbr osobistych nie są jednak bezprawne. Podkreślić należy również, że niemiecki system prawny, choć nie zna w zakresie ogólnego prawa osobistości domniemania bezprawności naruszenia, posługuje się nim w odniesieniu do tych dóbr osobistych, które są wymienione w § 823 ust. 1 BGB. W przeciwieństwie do prawa polskiego nie wynika to jednak z wyraźnego brzmienia przepisu (jak art. 24 ust. 1 zdanie pierwsze k.c.), lecz z doktrynalnej koncepcji bezprawności skutku.

Przenoszenie koncepcji bezprawności skutku na sferę ochrony dóbr osobistych w prawie polskim może być wątpliwe także z tego względu, że art. 23 w zw. z art. 24 i art. 415 k.c. mają nie tylko inne brzmienie niż § 823 BGB, ale wychodzą z innego założenia wyjściowego. Twórcy BGB celowo odrzucili bowiem konstrukcję ogólnej klauzuli deliktowej i położyli nacisk na naruszenia jedynie niektórych dóbr chronionych prawem, co spowodowało następnie trudności z „wpasowaniem” do takiego systemu ochrony ogólnego prawa osobistości oraz wyznaczenia jego stosunku do dóbr chronionych już w § 823 ust. 1 BGB, takich jak życie lub zdrowie. Ustawodawca polski uniknął tego problemu przez przyjęcie konstrukcji ogólnej klauzuli deliktowej.

W polskiej literaturze (a także orzecznictwie) na tle koncepcji, zgodnie z którą każde naruszenie dóbr osobistych przesądza o bezprawności czynu, który do niego doprowadził, bardzo rzadkie są pogłębione rozważania — niezwykle istotne dla niemieckich dyskusji doktrynalnych — co do zakresu zastosowania obu typów bezprawności na przykład na tle dystynkcji między naruszeniami umyślnymi i nieumyślnymi oraz bezpośrednimi i pośrednimi¹³³. Dla części zwolenników tej koncepcji w prawie polskim dystynkcje te zdają się nie mieć żadnego znaczenia. To także sugeruje, że do prawa polskiego w tym zakresie „przenoszona” jest bardziej

¹³⁰ Por. za wielu B. Janiszewska (w:) *Kodeks cywilny...*, *op. cit.*, art. 24, nb 144–163; T. Grzeszak: *Dobro osobiste...*, *op. cit.*, s. 15–16, 29, J. Sadowski: *Konflikt zasad — ochrona dóbr osobistych a wolność prasy*, Warszawa 2008, s. 281–363.

¹³¹ Por. szerzej W. Borysiak: *Zasada neminem laedere...*, *op. cit.*, s. 34–35; zob. też na tle porównawczym H. Koziol: *Conclusions* (w:) *Unification of Tort Law: Wrongfulness*, Hrsg. H. Koziol, The Hague–London–Boston 1998, s. 133.

¹³² Por. uwagi, które czyni J. Sadowski (w:) *Kodeks cywilny...*, *op. cit.*, art. 24, nb 38–43.

¹³³ W zasadzie wyjątkiem są jedynie prace R. Strugały (por. R. Strugały: *Dobra i interesy...*, *op. cit.*, s. 177–178; R. Strugały: *Naruszenie...*, *op. cit.*, s. 105–109; R. Strugały (w:) *Kodeks cywilny...*, *op. cit.*, art. 448, nb 12; R. Strugały (w:) *Zobowiązania...*, *op. cit.*, art. 415, nb 24). Podobnych rozważań brak natomiast w orzecznictwie.

sama nazwa niemieckiej koncepcji niż jej realna treść. Można zatem powiedzieć, że odwołanie się do koncepcji bezprawności skutku i bezprawności zachowania w zakresie odpowiedzialności za naruszenie dóbr osobistych może być w prawie polskim częściowo kwalifikowane jako tzw. *false friend*¹³⁴.

BIBLIOGRAFIA

- Bagińska E.: *Bezprawne, czyli jakie? Głos w sprawie stosowania przepisów Kodeksu cywilnego o odpowiedzialności odszkodowawczej organów władzy publicznej* (w:) *Prawo administracyjne wobec współczesnych wyzwań. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Markowi Wierzbowskiemu*, pod red. J. Jagielskiego, D. Kijowskiego, M. Grzywacza, Warszawa 2018.
- Bagińska E.: *Odpowiedzialność odszkodowawcza za wykonywanie władzy publicznej*, Warszawa 2006.
- Bagińska E. (w:) *System prawa administracyjnego*, t. 12, *Odpowiedzialność odszkodowawcza w administracji*, pod red. R. Hausera, A. Wróbla, Z. Niewiadomskiego, Warszawa 2016.
- Bagińska E. (w:) *Zobowiązania. Część ogólna*, t. II, *Komentarz*, pod red. P. Machnikowskiego, Warszawa 2024.
- Banaszczyk Z. (w:) *Kodeks cywilny — komentarz*, t. I, *Komentarz do art. 1–449¹¹*, pod red. K. Pietrzykowskiego, Warszawa 2020.
- Banaszczyk Z.: *Odpowiedzialność za szkody wyrządzone przy wykonywaniu władzy publicznej*, Warszawa 2012.
- Banaszczyk Z.: *Wybrane zagadnienia dotyczące odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną niezgodnym z prawem prawomocnym orzeczeniem sądowym w sprawie cywilnej* (w:) *Aurea praxis, aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, pod red. J. Gudowskiego, K. Weitza, Warszawa 2011.
- Bieniek G., Gudowski J. (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. III, *Zobowiązania. Część ogólna*, pod red. J. Gudowskiego, Warszawa 2018.
- Borysiak W.: *Bezprawność jako sprzeczność z zasadami współżycia społecznego w orzecznictwie sądów powszechnych* (w:) *Ius Redigere in Artem. Księga XXX-lecia Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości*, pod red. M. Romanowskiego, P. Sobczyka, M. Wielca, Warszawa 2022.
- Borysiak W.: *O bezprawności cywilnej w jej stosunku do bezprawności karnej* (w:) *Granice prawa. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Siemaszki*, pod red. P. Ostaszewskiego, K. Buczkowskiego, Warszawa 2020.

¹³⁴ Możliwość wyrażenia takiej konstatacji jest zarazem niezależna od przyjęcia tego, że na tle polskiego porządku prawnego należałoby w ogólności odrzucić obowiązywanie koncepcji bezprawności skutku. Zagadnienie to omówione jest szerzej w innym opracowaniu (zob. W. Borysiak: *Wyznaczanie norm postępowania...*, *op. cit.*, s. 348–349).

- Borysiak W.: *O konstrukcji prawnej roszczenia o zapobieżenie szkodzie* (w:) *Opus Auctorem Laudat. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Monice Czajkowskiej-Dąbrowskiej*, pod red. K. Szczepanowskiej-Kozłowskiej, I. Matusiaka, Ł. Żelechowskiego, Warszawa 2019.
- Borysiak W.: *Wyznaczanie norm postępowania a prawo deliktów* (w:) *Odpowiedzialność deliktowa*, pod red. K. Szczepanowskiej-Kozłowskiej, Warszawa 2024.
- Borysiak W.: *Zasada neminem laedere a ochrona dóbr osobistych osoby fizycznej*, Forum Prawnicze 2023, nr 4, s. 13–45.
- Bosek L. (w:) *Konstytucja RP*, t. I, *Komentarz do art. 1–86*, pod red. M. Safjana, L. Boska, Warszawa 2016.
- Brox H., Walker W.-D.: *Besonderes Schuldrecht*, München 2015.
- Brüggemeier G.: *Haftungsrecht. Struktur, Prinzipien, Schutzbereich. Ein Beitrag zur Europäisierung des Privatrechts*, Berlin–Heidelberg–New York 2006.
- Brzozowski A., Kocot W.J., Skowrońska-Bocian E.: *Prawo cywilne. Część ogólna*, Warszawa 2022.
- Caemmerer von E.: *Wandlungen des Deliktsrechts* (w:) E. von Caemmerer: *Gesammelte Schriften*, Bd. 1, *Rechtsvergleichung und Schuldrecht*, Tübingen 1968.
- Czajkowska-Dąbrowska M.: *Kilka uwag na temat praw podmiotowych osobistych*, Państwo i Prawo 1987, z. 7, s. 87–91.
- Deutsch E.: *Allgemeines Haftungsrecht*, Köln–Berlin–Bonn–München 1996.
- Deutsch E.: *Fahrlässigkeit und erforderliche Sorgfalt*, Köln–Berlin–Bonn–München 1995.
- Deutsch E., Ahrens H.-J.: *Deliktsrecht. Unerlaubte Handlungen, Schadensersatz, Schmerzensgeld*, München 2014.
- Dmowski S., Trzaskowski R. (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz. Księga pierwsza. Część ogólna*, pod red. J. Gudowskiego, Warszawa 2014.
- Enneccerus L., Nipperdey H.C.: *Allgemeiner Teil des bürgerlichen Rechts, Ein Lehrbuch*, Bd. 1, *Zweiter Halbband, Entstehung, Untergang und Veränderung der Rechte, Ansprüche und Einreden, Ausübung und Sicherung der Rechte*, Tübingen 1960.
- Esser J., Weyers H.-L.: *Schuldrecht*, Bd. II, *Besonderer Teil. Teilband 2. Gesetzliche Schuldverhältnisse*, Heidelberg 2000.
- Fabricius F.: *Zur Dogmatik des „sonstigen Rechts“ gemäß § 823 Abs. 1 BGB*, Archiv für die civilistische Praxis 1961, t. 160, z. 4–5, s. 273–336.
- Fikentscher W., Heinemann A.: *Schuldrecht. Allgemeiner und Besonderer Teil*, Berlin–Boston 2017.
- Freitag R.: *Illegality and Adequate Causation as Preconditions to Torts Liability under sec. 823 par. 1 of the German Civil Code* (w:) *Tort Law in Poland Germany and Europe*, Hrsg. B. Heiderhoff, G. Žmij, Munich 2009.
- Fuchs M., Pauker W., Baumgärtner A.: *Delikts- und Schadensersatzrecht*, Berlin–Heidelberg 2017.

- Gawlik B.: *Ochrona dóbr osobistych. Sens i nonsens koncepcji tzw. praw podmiotowych osobistych*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego 1985, nr 41, s. 123–141.
- Grzeszak T.: *Dobro osobiste jako dobro zindywidualizowane*, Przegląd Sądowy 2018, nr 4, s. 7–41.
- Grzeszak T., Janiszewska B.: *Powrót do przyszłości. Refleksje o ochronie dóbr osobistych* (w:) *Ius et Ratio. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Elżbiecie Skowrońskiej-Bocian*, pod red. W. Borysiaka, J. Wiercińskiego, A. Gołaszewskiej, M. Olechowskiego, Warszawa 2022.
- Grzybowski S.: *Ochrona dóbr osobistych według przepisów ogólnych prawa cywilnego*, Warszawa 1957.
- Gudowski J.: *Cywilnoprawna odpowiedzialność sędziego (z uwzględnieniem aspektów historycznych i prawnoporównawczych)* (w:) *Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana*, pod red. L. Ogiegly, W. Popiołka, M. Szpunara, Kraków 2005.
- Gudowski J. (w:) *System prawa procesowego cywilnego*, t. III, cz. 2, *Środki zaskarżenia*, pod red. J. Gudowskiego, Warszawa 2013.
- Gudowski J.: *Węzłowe problemy skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia*, Przegląd Sądowy 2006, nr 1, s. 3–22.
- Hager J. (w:) *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 2: Recht der Schuldverhältnisse § 823 A–D (Unerlaubte Handlungen I — Rechtsgüter und Rechte; Persönlichkeitsrecht; Gewerbebetrieb)*, Hrsg. H.P. Mansel, Berlin 2017.
- Janiszewska B.: *Glosa do wyroku SA w Katowicach z 24 maja 2002 r., I ACa 1459/01*, Przegląd Sądowy 2005, nr 1, s. 194–202.
- Janiszewska B. (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. I, *Część ogólna, cz. I (art. 1–55⁴)*, pod red. J. Gudowskiego, Warszawa 2021.
- Jansen N.: *Die Struktur des Haftungsrechts. Geschichte, Theorie und Dogmatik außervertraglicher Ansprüche auf Schadensersatz*, Tübingen 2003.
- Jansen N.: *The structure of tort law. History, theory, and doctrine of non-contractual claims for compensation* (tłum. S. Steel), Oxford 2021.
- Jastrzębski J.: *Glosa do wyroku SN z 17 grudnia 2004 r., II CK 300/04*, Przegląd Sądowy 2006, nr 9, s. 161–170.
- Jurek L.: *Wolność debaty historycznej a ochrona dóbr osobistych w orzecznictwie sądów polskich i Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, Studia Prawa Prywatnego 2013, nr 2, s. 39–60.
- Kaliński M.: *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 14 lutego 2013 r., II CNP 50/12*, Przegląd Sądowy 2016, nr 2, s. 109–113.
- Kaliński M. (w:) *System prawa prywatnego*, t. 6, *Prawo zobowiązań — część ogólna*, pod red. A. Olejniczaka, Warszawa 2023.
- Kaliński M.: *Szkoda na mieniu i jej naprawienie*, Warszawa 2021.

- Kaliński M.: *Szkoda na osobie i jej naprawienie*, Warszawa 2021.
- Kaliński M. (w:) A. Brzozowski, J. Jastrzębski, K. Kaliński, E. Skowrońska-Bocian: *Zobowiązania. Część ogólna*, Warszawa 2024.
- Kasprzyk R.: *Formalny charakter bezprawności w prawie cywilnym*, *Studia Prawno-Ekonomiczne* 1989, t. XLIII, s. 69–83.
- Kondek J.M.: *Bezprawność jako przesłanka odpowiedzialności odszkodowawczej*, Warszawa 2013.
- Kordasiewicz B.: *Jednostka wobec środków masowego przekazu*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1991.
- Kötz H.: *Deliktsrecht*, Neuwied 1996.
- Kozioł H.: *Basic Questions of Tort Law from a Germanic Perspective*, Wien 2012.
- Kozioł H.: *Conclusions* (w:) *Unification of Tort Law: Wrongfulness*, Hrsg. H. Kozioł, The Hague–London–Boston 1998.
- Kozłowski Ł.: *Glosa do wyroku SN z dnia 7 lipca 2006 r., I CNP 33/06 oraz do wyroku SN z dnia 31 marca 2006 r., IV CNP 25/05*, *Przegląd Sądowy* 2008, nr 7–8, s. 184–192.
- Krajewski M.: *Niezachowanie należytej staranności — problem bezprawności czy winy*, *Państwo i Prawo* 1997, z. 10, s. 32–44.
- Kryla-Cudna K.: *Zadośćuczynienie pieniężne za szkodę niemajątkową powstałą wskutek niewykonania lub nienależytego wykonania umowy*, Warszawa 2018.
- Księżak P. (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz. Część ogólna*, pod red. M. Pyziak-Szafnickiej, P. Księżaka, Warszawa 2014.
- Kuźmicka-Sulikowska J.: *Odpowiedzialność deliktowa w prawie wybranych państw obcych*, Wrocław 2011.
- Lackoroński B. (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. serii K. Osajda, red. tomu W. Borysiak, edycja 34, Legalis 2025.
- Larenz K., Canaris C.W.: *Lehrbuch des Schuldrecht*, Bd. II, *Besonderer Teil*, 2. Halbband, München 1994.
- Lijowska M.: *Koncepcja ogólnego prawa osobistości w niemieckim i polskim prawie cywilnym*, *Kwartalnik Prawa Prywatnego* 2001, z. 4.
- Ludwichowska-Redo K.: *Grundfragen des Schadenersatzrechts aus polnischer Sicht* (w:) *Grundfragen des Schadenersatzrechts aus rechtsvergleichender Sicht*, Hrsg. H. Kozioł, Wien 2014.
- Machnikowski P. (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. E. Gniewka, P. Machnikowskiego, Warszawa 2025.
- Machnikowski P. (w:) *System prawa prywatnego*, t. 6, *Prawo zobowiązań — część ogólna*, pod red. A. Olejniczaka, Warszawa 2023.
- Markesinis B., Unberath H.: *The German Law of Torts. A Comparative Treatise*, London 2002.
- Markesinis B.S., Bell J., Janssen A.: *Markesinis's German law of torts. A comparative treatise*, Oxford 2019.

- Medicus D., Lorenz S.: *Schuldrecht II. Besonderer Teil*, München 2018.
- Nesterowicz M.: *Glosa do wyroku SN z 17 grudnia 2004 r., II CK 300/04*, Orzecznictwo Sądów Polskich 2006, z. 2, poz. 20.
- Nipperdey H.C.: *Rechtswidrigkeit, Sozialadäquanz, Fahrlässigkeit, Schuld im Zivilrecht*, Neue Juristische Wochenschrift 1957, z. 48.
- Nipperdey H.C.: *Rechtswidrigkeit und Schuld im Zivilrecht*, Versicherungsrecht. Karlsruher Forum 1959.
- Olczyk M.: *Bezprawność zachowania sprawcy jako przesłanka odpowiedzialności za naruszenie dóbr osobistych* (w:) *Dobra osobiste i ich ochrona*, pod red. M. Romańskiej, Warszawa 2020.
- Osajda K.: *Glosa do wyroku SN z 17 grudnia 2004 r., II CK 300/04*, Przegląd Sądowy 2006, nr 9, s. 171–182.
- Ostrzechowski B.: *Naruszenie czci w wyniku nieudzielenia absolutorium w spółce kapitałowej*, Przegląd Prawa Handlowego 2018, nr 8, s. 34–41.
- Pajor T.: *Odpowiedzialność dłużnika za niewykonanie zobowiązania*, Warszawa 1982.
- Pazdan M. (w:) *Kodeks cywilny — komentarz*, t. I, *Komentarz do art. 1–449¹¹*, pod red. K. Pietrzykowskiego, Warszawa 2020.
- Pazdan M. (w:) *System prawa prywatnego*, t. 1, *Prawo cywilne — część ogólna*, pod red. M. Safjana, Warszawa 2012.
- Pązik A.: *Wyłączenie bezprawności naruszenia dobra osobistego na podstawie interesu społecznego*, Warszawa 2014.
- Pietrkowski H.: *Skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia*, Przegląd Sądowy 2006, nr 4, s. 3–17.
- Pyziak-Szafnicka M.: *Uwagi na temat naprawienia szkody wyrządzonej przez wydanie prawomocnego orzeczenia lub ostatecznej decyzji* (w:) *Współczesne problemy prawa zobowiązań*, pod red. J. Haberko, A. Olejniczaka, A. Pyrzyńskiej, D. Sokołowskiej, Warszawa 2015.
- Radwański Z.: *Koncepcja praw podmiotowych osobistych*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 1988, z. 2, s. 1–22.
- Radwański Z.: *Odpowiedzialność odszkodowawcza za szkody wyrządzone przy wykonywaniu władzy publicznej w świetle projektowanej nowelizacji kodeksu cywilnego*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 2004, z. 2, s. 7–24.
- Robaczyński W., Księżak P.: *Niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania jako czyn niedozwolony* (w:) *Czyny niedozwolone w prawie polskim i prawie porównawczym. Materiały IV Ogólnopolskiego Zjazdu Cywilistów. Toruń 24–25 czerwca 2011 r.*, pod red. M. Nesterowicza, Warszawa 2012.
- Sadowski J. (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. serii K. Osajda, red. tomu W. Borysiak, edycja 34, Legalis 2025.
- Sadowski J.: *Konflikt zasad — ochrona dóbr osobistych a wolność prasy*, Warszawa 2008.

- Safjan M.: *Odpowiedzialność państwa na podstawie art. 77 Konstytucji RP*, Państwo i Prawo 1999, z. 4, s. 3–18.
- Safjan M.: *Refleksje wokół konstytucyjnych uwarunkowań rozwoju ochrony dóbr osobistych*, Kwartalnik Prawa Prywatnego 2002, z. 1, s. 223–246.
- Safjan M. (w:) R. Adam, M. Safjan, A. Tizzano: *Zarys prawa Unii Europejskiej*, Warszawa 2014.
- Safjan M., Matuszyk K.: *Odpowiedzialność władzy publicznej*, Warszawa 2009.
- Sanetra W.: *Uwagi o skardze o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia — ze szczególnym uwzględnieniem spraw z zakresu prawa pracy*, Przegląd Sądowy 2005, nr 9, s. 3–32.
- Sobolewski P.: *Glosa do wyroku SN z 17 grudnia 2004 r., II CK 300/04*, Monitor Prawniczy 2007, nr 24, s. 1386–1388.
- Sobolewski P. (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. serii K. Osajda, red. tomu W. Borysiak, edycja 34, Legalis 2025.
- Sośniak M.: *Bezprawność zachowania jako przesłanka odpowiedzialności cywilnej za czyny niedozwolone*, Kraków 1959.
- Stoll H.: *Unrechtstypen bei Verletzung absoluter Rechte*, Archiv für die civilistische Praxis 1963, t. 162, z. 3, s. 203–236.
- Strugała R.: *Dobra i interesy chronione w strukturze czynu niedozwolonego*, Warszawa 2019.
- Strugała R.: *Naruszenie praw osobistych przez zaniechanie. Konstrukcja prawna, Transformacje Prawa Prywatnego* 2018, nr 3, s. 101–114.
- Strugała R. (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. E. Gniewka, P. Machnikowskiego, Warszawa 2023.
- Strugała R.: *Odpowiedzialność deliktowa za tzw. szkody pośrednie („szkody refleksowe”) współników i akcjonariuszy — próba alternatywnego podejścia (w:) Ius est ars boni et aequi. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Józefowi Frąckowiakowi*, pod red. A. Dańko-Roesler, M. Leśniaka, M. Skorego, B. Sołtysa, Wrocław-Kluczbork 2018.
- Strugała R.: *Odpowiedzialność deliktowa wobec osób pośrednio poszkodowanych: podmiotowe granice obowiązku odszkodowawczego w kontekście pojęcia szkody*, Studia Prawa Prywatnego 2017, nr 2, s. 19–32.
- Strugała R. (w:) *Zobowiązania. Część ogólna*, t. II, *Komentarz*, pod red. P. Machnikowskiego, Warszawa 2025.
- Szczepaniak R. (w:) *Kodeks cywilny*, t. II, *Komentarz. Art. 353–626*, pod red. M. Gutowskiego, Warszawa 2022.
- Szpunar A.: *Ochrona dóbr osobistych*, Warszawa 1979.
- Szpunar A.: *Recenzja: B. Kordasiewicz, Jednostka wobec środków masowego przekazu*, Ossolineum 1991, s. 256, Państwo i Prawo 1991, z. 12, s. 97–100.
- Targosz T.: *Stosunek praw wyłącznych do ustawy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji (w:) Aktualne wyzwania prawa własności intelektualnej i prawa kon-*

- kurencji. *Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Michałowi du Vallowi*, pod red. J. Ożegalskiej-Trybalskiej, D. Kasprzyckiego, Warszawa 2015.
- Wagner G.: *Deliktsrecht*, München 2021.
- Wagner G. (w.): *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch*, Bd. 7, *Schuldrecht — Besonderer Teil IV*, §§ 705–853, *Partnerschaftsgesellschaftsgesetz, Produkthaftungsgesetz*, Hrsg. M. Habersack, München 2020.
- Warzecha K.: *Glosa do wyroku SN z 17 grudnia 2004 r., II CK 300/04*, Palestra 2007, z. 1–2, s. 324–333.
- Wieacker F.: *Rechtswidrigkeit und Fahrlässigkeit im Bürgerlichen Recht*, Juristen Zeitung 1957, nr 17, s. 535–537.
- Wierciński J.: *Niemajątkowa ochrona czci*, Warszawa 2002.
- Wilejczyk M.: *Teorie prawa deliktów*, Warszawa 2021.
- Wojewoda M., Szymura-Strumiłło K.: *Czynne delikty orzecznicze w Kodeksie cywilnym — od winy kwalifikowanej po niezgodność z prawem i... winę kwalifikowaną*, Kwartalnik Prawa Prywatnego 2018, z. 2, s. 435–455.
- Zembrzusi T.: *Skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia jako instrument dochodzenia od Skarbu Państwa naprawienia szkody wyrządzonej wydaniem orzeczenia sądowego w postępowaniu cywilnym*, Studia Iuridica 2007, t. 47, s. 307–327.
- Zippelius R.: *Die Rechtswidrigkeit von Handlung und Erfolg*, Archiv für die civilistische Praxis 1958/1959, t. 157, z. 4, s. 390–398.
- Zweigert K., Kötz H.: *Introduction to Comparative Law*, Oxford 1998.

Słowa kluczowe: prawo zobowiązań, odpowiedzialność deliktowa, prawo porównawcze (Polska, Niemcy), odpowiedzialność za własne czyny, odpowiedzialność podmiotów publicznych, skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia, ochrona dóbr osobistych, bezprawność, wina, bezprawność skutku, bezprawność zachowania.

WITOLD BORYSIAK

UNDERSTANDING THE CONCEPTS OF WRONGFULNESS
OF RESULT AND WRONGFULNESS OF CONDUCT
IN POLISH CIVIL LAW

S u m m a r y

In Polish legal literature, one can find references to the concepts of the wrongfulness of result and the wrongfulness of conduct. Both of these concepts are derived from German legal literature and jurisprudence. According to the theory of wrongfulness of result, wrongfulness arises from the fact that a legally protected good or interest has been violated. According to the theory of wrongfulness of conduct, wrongfulness arises from a violation of rules or prohibitions established by the legal system, whether derived from provisions of law or norms of morality. In Polish civil law, there are at least two spheres of tortious liability in which these concepts are considered: liability for damage resulting from court judgments and infringement of personal goods. The first sphere is doubtful, due to the fact that only the conduct of a judge as the person issuing a judgment — and not the validity of the judgment as such — could be assessed as wrongful or not. Furthermore, it does not have much in common with the German concept, which is based on the assumption that the legal system protects certain goods through absolute subjective rights, and that their violation is treated as the decisive factor in determining the wrongfulness of specific conduct. The second sphere is more similar to its German-law counterpart. However, it does not cover the various distinctions present in German literature. Furthermore, its theoretical correctness raises numerous doubts in Polish legal literature.

Key words: law of obligations, tort law, comparative law (Poland, Germany), liability for one's own acts, liability of public entities, action for the declaration of wrongfulness of a final and non-appealable judgment, protection of personal goods, wrongfulness, fault, wrongfulness of the result, wrongfulness of conduct.